

Journal of Analytic Divinity
International Refereed Journal
E-ISSN: 2602-3792
Nisan/ April 2021/ 5 (1): ss-pp 11/43

Kur'ân'ı Anlama Faaliyetleri

Activities for Understanding The Qur'an

İsmail Karagöz

Prof. Dr., Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
Prof., Duzce University, Faculty of Divinity, Basic Islamic Sciences

Düzce/Turkey, ismailkaragoz@duzce.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3105-3554>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Derleme Makale / Review Article

Geliş Tarihi / Date Received: 3 Mart/ March 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 13 Nisan / April 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Nisan / 15 April 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: İlkbahar-Nisan/ Spring-April

DOI: 10.46595/jad.890293

Cite as / Atıf: Karagöz, İsmail. "Kur'ân'ı Anlama Çabaları", *Journal of Analytic Divinity*, 5/1 (April 2021): 11-43.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Copyright © Published by Özcan Güngör, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Studies, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Yüce Allah, Kur'ân-Kerim'i bütün insanlara rehber olarak göndermiş, Allah kelimidir. İnsanların kitabın rehberliğinden faydalanabilmeleri için onu anlamaları gerekir. Kur'ân'ı şüphesiz en iyi anlayan ve anlatan, Kur'ân'ın tebliğ ve tebyin etme görevi bulunan Hz. Muhammed (s.a.s)'dir. Peygamberimizin vefatından sonra sahabeden itibaren günümüze kadar Kur'ân'ı anlama çalışmaları devam etmiştir. İlk devirlerden itibaren müşrikler gibi Kur'ân'ı Kerimi peygamber sözü olarak anlayanlar olduğu gibi süreç içerisinde Kur'ân'a tarihsel bir kitap olarak bakanlar, bir kısım hükümlerinin değişmesi gerektiğini ve kıssalarının yaşanmış olaylar değil, temsili olduğunu söyleyenler de olmuştur. Diğer yandan bilgi ve anlama kapasitesinden veya Kur'ân'ın çok veya zıt anlamlı veya anlamı açık seçik olmayan kelime ve cümlelerinden kaynaklanan farklı yorumlar da olmuştur. Bu çalışma sahabe döneminden günümüze kadar Kur'ân'a yaklaşımlar ve bazı ayetlerin niçin farklı anlaşıldığı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kavramlar: Allah, Peygamber, Kur'ân, Hadis, Ayet.

Abstract

Almighty Allah sent the Qur'an as a guide to all people, the word of Allah. In order for people to benefit from the book's guidance, they need to understand it. A prophet who undoubtedly understands and describes the Qur'an best has the task of announcing and explaining the Qur'an. Muhammad (s.a.s) is. After the death of our Prophet, the works of understanding the Qur'an have continued from the companions to the present day. From the first times, there were those who understood the Qur'an as the word of the Prophet, as well as those who saw the Qur'an as a historical book in the process, those who said that some of its provisions should change, those who said that its stories were representative, not events that happened. On the other hand, there have also been different interpretations arising from the capacity of knowledge and understanding, or from the words and sentences of the Qur'an that are very or antonyms or whose meaning is not obvious. This study focused on approaches to the Qur'an from the time of the companions until today and why some verses are understood differently.

Keywords: Allah, Prophet, Qur'an, Hadith, Verse.

Giriş

Anlama faaliyetinde “anlatan”, “anlayan”, “anlam”, “kavrama”, “açıklama”, “yorum” ve “yorumlama” kavramlarını birlikte düşünmemiz gerekir. Kur'an söz konusu olduğunda “anlatan”, “hitap eden”, “söyleyen”, “beyan eden” ve “açıklayan” yüce Allah, “anlayan”, “yorumlayan” ve “kavrayan” ise insandır.

Anlama faaliyetinde anlamaya ve anlatmaya konu olan **metnin** dili, ifade üslubu, kelime ve cümle yapısı, anlatan, metin dili, üslup ve anlatım tarzı önemli etkindir. Önce anlatanın ne dediğinin sonra ne demek istediğinin anlaşılması gerekir.

Her dilin kendine özgü bir anlatım biçimi olduğu gibi Kur'an'ın da kendine has bir anlatım biçimi vardır. Kur'an'ı anlama faaliyetinde bu “anlatım biçimi”, kelime ve cümle yapısı önemlidir. Kelimeleri anlamadan cümleleri, cümleleri anlamadan metni, metnin “ne dediğini” anlamadan da “ne demek istediği” anlaşılmaz.

Anlama, yorumlama, anlatma ve açıklama faaliyetinde beş unsur vardır: Anlatan, anlatılan şey-anlatım, bağlam ve amaç, mana ve maksat, anlaşılan ve anlayan.

“Anlam”, dilin kendisinden ziyade kullanımında ortaya çıkar. “Anlam”, anlatan kimsenin maksadında saklıdır. Anlamak isteyen kimse, sadece dilin genel kurallarını bilmekle yetinmez, konuşanın muradını da bilmek zorundadır. Konuşanın kastını bilmeden sadece sözün kendisiyle istidlâl etmek mümkün değildir.

“Anlatılan” ile “anlaşılan” örtüşüyorsa “doğru anlatım” ve “doğru anlama” vardır. “Anlatılan” ile “anlaşılan” farklı anlamları içeriyorsa veya bir “anlatılana” karşı birden fazla “anlaşılan” varsa ve bu anlaşılanlar birbirinden farklı ise “yanlış anlama” vardır.

Kur'an, Allah kelimidir, bütün insanların yegâne hak rehberidir, anlaşılmak ve emir ve yasaklarına, ilke ve hükümlerine uyulmak için gönderilmiştir. Kur'an apaçık ve açıklayıcı bir kitaptır. Allah kelimini anlayacak olan insandır.

Yüce Allah, Kur'an'ı uyarıcılardan olması için güvenilir Ruh Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamberin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir.¹ Bu kitabı insan ancak yeterli zekâ, kavrayış, muhakeme ve bilgiye sahip, Arap dilini, anlamının yolunu ve yöntemini, usul ve esasını biliyorsa anlayabilir.

Kur'an'ın Allah kelamı olması, dili, üslubu ve yapısının, Kur'an'ı anlayacak olan insanların bilgi birikimi ve anlama yeteneklerinin farklı olması dikkate alındığında bir kısım kelime, cümle ve ayetlerin farklı anlaşılması tabii bir durumdur. İnsan sözü olan metinler, şiirler ve kanun maddeleri bile farklı anlaşılabilir. Sahabe döneminden itibaren bazı kelime, ayet ve cümleler farklı anlaşılmıştır. Mezheplerin ve farklı tefsir ekollerinin oluşmasının sebebi de budur. Beyaz, kırmızı ve siyah gibi renklerin bile birden çok tonu vardır. İnsanların sesleri, konuşma ve anlatım biçimleri, anlama kapasiteleri ve anlayışları da farklıdır.

Hakikatin farklı yorumları ve açıklamaları olabilir. Ayetin lafzına ve Kur'an'ın özüne aykırı olmamak kaydı farklı anlamları doğal karşılamak gerekir. Önemli olan Allah kelimini doğru anlamaktır.

¹ eş-Şûrâ 26/193.

Alanında iyi yetişmiş, tefsir disiplinine dair temel ilkeleri bilen ve amacı sadece Allah kelamını doğru anlamak olan ve Kur'ân lafzına uygun olmak kaydıyla bir insanın “*ben böyle anlıyorum*” demesi yanlış değildir, yanlış olan “*herkesin böyle anlaması gerekir*” ve “*tek doğru budur*” demesidir.

“*Kur'ân apaçıktır, tefsire ihtiyaç yoktur*” demek de doğru değildir. Çünkü yüce Allah, Hz. Peygambere Kur'ân'ı sadece “*tebliğ*” etme görevi vermemiş, aynı zamanda “*tebyîn*” etme yani açıklama görevi vermiştir.² Kur'ân'ın tefsire ihtiyacı olmasaydı Hz. Peygamber'e sadece tebliğ görevi verilir, tebyîn görevi verilmezdi. Kur'ân'ın tebliğ edicisi olan Hz. Peygamber aynı zamanda Kur'ân'ın tefsir edip açıklayıcısıdır. Hz. Peygamber'e Kur'ân'ın beyanını da öğreten yüce Allah'tır.³ Hz. Peygamber, ilk muhataplarına gerektiği kadar açıklama yapmıştır. Kur'ân kıyamete kadar rehberliğine devam edecektir. Hz. Peygamber (s.a.s)'den sonraki dönemlerde yeterince anlaşılamayan bazı ayetler, daha sonra gelişen bilimsel veriler ve bilgiler ışığında anlaşılabilir. Mesela “*Kâfir insan, kıyamet kopunca bizim kendisini diriltip kemiklerini asla bir araya getiremeyeceğimizi mi zannediyor? Zannetmesin, evet, bilesiniz ki biz, insanı diriltip parmak uçlarını bile aynen düzenlemeye kadiriz*”⁴ ayetlerinde ölen insanların diriltilmesine örnek olarak insanların *parmak uçlarının* zikredilmesi, her insanın parmak uçlarındaki izlerin farklı olması sebebiyle olmalıdır. Bu husus, ancak Edward Henry (1850-1931) tarafından 1875 yılında Hz. Peygamberin vefatından 1243 yıl sonra belirlenmiş ve ayet daha iyi anlaşılır olmuştur. Suyun kaldırma gücü vardı, Antik Yunan matematikçi, fizikçi, astronom, filozof ve mühendis Arşimet (MÖ. 287- 212), bu hususu buluncaya kadar bilinmiyordu. Bunun gibi Kur'ân'ın sırları ve derin anlamları zamanla ehli olanlar tarafından bilinebilir ve farklı olarak anlaşılabilir. Mesela Enfâl sûresinin “*Kâfirler için gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın*” anlamındaki 60'ıncı ayetinde geçen “*kuvvet*” kelimesini Hz. Peygamber (s.a.s), “*atmak*”⁵ olarak açıklamıştır. Geçmişte atmak ve kuvvet; ok, mızrak ve mancınık olarak anlaşılmuş, günümüzde, top, bomba ve füze olarak anlaşılmaktadır. Gelecekte atma ve kuvvet daha farklı olabilir, ayet de buna göre anlaşılır. Bu şekilde bir anlama yanlış değildir. Hatta daha kapsamlı düşünüp kuvvet ve atmak daha da genişletilebilir ve bilgi, sanayi, iletişim, teknoloji, iyi yetişmiş insan kuvvet ve atmak şeklinde anlaşılabilir. Önemli olan iyi niyetle Kur'ân'ı metnine bağlı olarak, özünden uzaklaşmadan, kelimelere keyfi anlam yüklemeyen anlamaya çalışmaktır.

Kur'ân bütün insanlara rehber olarak gönderilmiştir. (bk. Bakara, 2/185) Konularına göre tertip edilmediği, bir konunun farklı sûre ve ayetlerde yer aldığı için Kur'ân'da bir konuyu anlamak için, o konu ile ilgili bütün ayetleri ve varsa hadisleri birlikte değerlendirmek gerekir. Bir ayeti alıp konu ile ilgili diğer ayetleri görmeden anlamaya çalışmak, insanı yanlış anlamaya götürebilir. Kader ve şefaet konusu bunun açık örneğidir. “*Kader yoktur*” veya “*kadere iman, iman esasları arasında yoktur*” ve genel anlamda “*şefaet yoktur*” diyenler, Kur'ân'a bütün olarak bakmayan ve parçacı yaklaşan kimselerdir. Dolayısıyla bu kimselerin Kur'ân'ı doğru anladıklarını söylemek mümkün değildir. Kur'ân'da “*Kadere*

² bk. en-Nahl 16/44.

³ bk. el-Kıyâme 75/19.

⁴ el-Kıyâme 75/3-4.

⁵ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'âs. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhiddîn Abdül-Hamîd. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981, Cihâd, 23.

iman yoktur" diyenler, "meleklerle iman eden"⁶ "kim melekleri inkâr ederse"⁷ şeklinde bir cümlelerin bulunmamasını esas almaktadırlar. "Cinlere iman eden" veya "cinleri inkâr eden" şeklinde de bir ayet yoktur. Bir kimse cinlerin varlığına⁸ ve ibadet ile sorumlu olduklarına⁹ inanmasa ne olur? Kur'an'ın bir kısım ayetlerine iman etmemiş olur. Kur'an'ın her ayeti iman konusudur. Çünkü yüce Allah, "Kur'an'a iman edilmesini" kesin olarak emretmektedir.¹⁰ Şu ayette, ayetlere iman etmeyenlerin doğru yolda olmadıkları ve yalancı oldukları bildirilmektedir:

"Allah'ın ayetlerine iman etmeyenleri Allah, elbette doğru yola iletmez. Onlar için elem dolu bir azap vardır. Yalanı, ancak Allah'ın ayetlerine iman etmeyenler uydururlar. İşte onlar, yalancıların ta kendileridir."¹¹

Kur'an'da kaderin varlığına delalet eden ayetler vardır: Mesela şu ayetler, bu konuda örnek verebileceğimiz ayetlerden üçüdür:

"Yeryüzüne ve nefislerinize isabet eden hiçbir musibet yoktur ki, biz o musibeti yaratmadan önce, bir kitapta, *Levh-i Mahfuz'da* yazmış olmayalım. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır. Elinizden çıkana üzülmeysin ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız diye *böyle yaptık*. Allah, kendini beğenip çok övünen hiçbir kimseyi sevmez."¹²

"Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şeyden, *fidyeden* dolayı size büyük bir azap dokunurdu."¹³

"Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır."¹⁴

Kur'an'ı beyan etmekle görevli olan¹⁵ Hz. Peygamber (s.a.s), imanın altı esası arasında kadere imanı da zikretmiştir.¹⁶ Bu sözü ile Hz. peygamber (s.a.s) Kur'an'ın beyan etmiştir.

Müminleri de kapsayacak şekilde genel anlamda "*Kur'an'da şefaath yoktur*" diyenlerin de Kur'an'ı doğru anladıklarını söylemek mümkün değildir. Eğer "Kâfirler için şefaath yoktur"¹⁷ veya "Allah izin vermeden şefaath yoktur"¹⁸ denilse doğrudur olur. "Müminler için de şefaath yoktur" denilirse bu görüş, Kur'an'a aykırı olur. Kur'an'da Allah'ın izin vermesi halinde peygamber, melek ve salih müminlerin, müminlere şefaath edeceğini beyan eden birçok ayet vardır. Şu örnekleri verebiliriz:

"Rahman'ın katında söz almış olanlardan başkaları şefaath hakkına sahip olmayacaklardır."¹⁹

⁶ bk. el-Bakara 2/177.

⁷ bk. en-Nisâ 4/136.

⁸ bk. el-Cin 72/1-15,

⁹ bk. ez-Zâriyât 51/56.

¹⁰ bk. en-Nisâ 4/136; et-Teğâbün 64/8.

¹¹ Nahl 16/104-105; bk. En'âm 6/124; Neml 27/82.

¹² el-Hadîd 57/22-23.

¹³ el-Enfâl 8/68; bk. Hûd 11/110, Tâhâ 20/129; Fussilet 41/45; Şûrâ 42/14; Meryem 19/21.

¹⁴ Âl-i İmrân 3/145.

¹⁵ bk. en-Nahl 16/44.

¹⁶ bk. et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1975, Kader, 10, (No: 2232).

¹⁷ el-Bakara 2/48, 123, 254; el-Müddessir 74/48.

¹⁸ el-Bakara 2/255; Yunus 10/3.

¹⁹ Meryem 19/87.

“Allah’ı bırakıp taptıkları şeyler, şefaata edemezler. Ancak bilerek hakka şahitlik edenler şefaata edebilirler.”²⁰

“Melekler, O’nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaata etmezler.”²¹

“Göklerde nice melekler vardır ki onların şefaati; Allah, dilediği ve hoşnut olduğu kimseler için izin vermedikçe, hiçbir yarar sağlamaz.”²²

“Melekler, Allah’ın razı olduğu kimselerden başkasına şefaata etmezler ve hepsi O’nun korkusuyla titrerler.”²³

“O gün, Rahman’ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez.”²⁴

Birinci ayette “Rahman’ın katında söz almış olanların”, **ikinci** ayette, “bilerek hakka şahitlik edenlerin” yani peygamber ve salih müminlerin, **üç** ve **dört** ve **beşinci** ayetlerde “meleklerin”, **altıncı** ayette “Rahman’ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimselerin” şefaata edebilecekleri bildirilmektedir.

Geçmişten günümüze ilahî rehber Kur’ân’ı, metnine ve Hz. Peygamberin sünnetine uygun olarak doğru bir şekilde anlayanların yanında Kur’ân’ı hiç anlamayanlar, Kur’ân’ı lafızlara bağlı kalmadan anlamaya çalışanlar, yanlış anlayanlar, kendi ideolojisine kaynaklık edecek şekilde ve ön yargı ile anlayanlar da olmuştur.

I. Kur’ân’ı Anlamayanlar

Tarihsel süreçte Kur’ân’ın Allah sözü olduğunu kabul etmeyenler, iddialarını sözlü ve yazılı olarak dile getirmişlerdir. Sözlü itirazlar, vahyin ilk yıllarından itibaren müşrikler tarafından başlamış, daha sonraki süreçte oryantalistler ve materyalistler tarafından sözlü ve yazılı olarak sürdürülmüştür.

1. Mekkeli Müşrikler

Peygamberimizin ilk muhatapları olan Mekkeli müşriklerin çoğunluğu Kur’ân’ın Allah sözü olduğuna inanmıyorlar ve Kur’ân’a farklı ithamlarda bulunuyorlardı.

Bazıları *إِنَّ هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ* “Bu Kur’ân, evvelkilerin masallarından başka bir şey değildir”²⁵ diyorlardı.

Bazıları *إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ* “Bu Kur’ân, kesinlikle apaçık bir büyüdür”²⁶ diyorlardı.

Bazıları *تَقْوَلَهُ وَافْتَرَاهُ* “Kur’ân’ı Muhammed uydurdu” diyorlardı.²⁷

Bazıları *هَذَا إِنْكَافٍ قَدِيمٌ* “Bu Kur’ân, eski bir uydurmadır”²⁸ diyorlardı.

²⁰ ez-Zuhruf 43/86.

²¹ el-Enbiyâ 21/28.

²² en-Necm 53/26.

²³ el-Enbiyâ 21/28.

²⁴ Tâhâ 20/109.

²⁵ el-En’âm 6/25.

²⁶ el-Hûd 11/7; el-Ahkâf 46/7.

²⁷ el-Hûd 11/13; et-Tûr 52/33.

²⁸ el-Ahkâf 46/11.

Bazıları Hz. Peygambere şair, Kur'an'a şiir diyorlardı.²⁹

Bazıları, *إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ* "Kur'an'ı Muhammed'e ancak bir insan öğretiyor"³⁰ diyorlardı.

Bazıları, *وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ* "Kendilerine Hak olan Kur'an gelince, "Bu bir büyüdür, şüphesiz biz onu inkâr ediyoruz, dediler."³¹

"İnkâr edenler, şöyle dediler: Bu Kur'an, ancak Muhammed'in uydurduğu ve başka bir topluluğun bu konuda kendisine yardım edip oluşturduğu bir düzmece ve iftiradır. Böylece kâfirler, Muhammed'e haksızlık ve iftira ettiler. Yine onlar şöyle dediler: Bu Kur'an, Muhammed'in başkalarına yazdırdığı ve akşam sabah kendisine okunan önceki nesillerin efsanelerdir."³²

"Ey Peygamberim! Eğer sana kağıda yazılı bir kitap indirsek ve onlar, bu kitaba elleriyle dokunsalardı, yine de inkâr edenler, kesinlikle bu kitap apaçık büyüden başka bir şey değildir derlerdi."³³

"Onlara karşı ayetlerimiz okunduğu zaman, 'Duyduk, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir.' dediler."³⁴

Müşrikler, Kur'an'a ön yargı ile bakıyorlar, Kur'an'ın insan sözü, şiir, büyü ve eskilerin masalları olamayacağını, okuma yazma bilmeyen ve hayatında hiç yalan söylemediğini bildikleri Hz. Muhammed (s.a.s)'in Kur'an'ı kendisinin uydurmayacağını, başka birinden öğrenmiş olamayacağını bilemiyor ve anlayamıyorlardı.

Bilmeliyiz ki *وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ* "Kur'an, kovulmuş şeytanın sözü değildir."³⁵

Bilmeliyiz ki *وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ* "Kur'an, bir şair sözü değildir."³⁶

Bilmeliyiz ki, *وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ* "Kur'an bir kâhinin sözü değildir."³⁷

Bilmeliyiz ki, *وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ* "Şüphesiz Kur'an, kesinlikle hak olan kesin bilgidir."³⁸

Kur'an, Cebrail'in ve Hz. Peygamberin söz değil, *كَلِمَ اللَّهِ* "Allah sözüdür."³⁹

Kur'an, *وَإِنَّهُ لَنَزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ* "Kesinlikle âlemlerin Rabbi'nin indirdiği bir kitaptır."⁴⁰

Kur'an, uyarıcılardan olması için Allah'ın emri ile Cebrail'in, Allah'tan alıp Hz. peygamberin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirdiği hak bir kitaptır.⁴¹

2. Oryantalistler

Oryantalistler yani Batı'da İslam dinini ve Kur'an'ı araştırma konusu yapan Hristiyan ve Yahudi akademisyenler ve araştırmacılar, müşrikler gibi Kur'an'a Allah sözü olarak değil, Hz. Peygamberin sözü olarak baktılar ve bakıyorlar. Emevîler döneminde yaşayan,

²⁹ bk. Yâsîn 36/69; es-Sâffât 37/36.

³⁰ en-Nahl 16/103.

³¹ ez-Zuhuf 43-30.

³² el-Furkan 25/4-5.

³³ el-En'âm 6/7; bk. el-Hicr 15/14-15; et-Tûr 54/44.

³⁴ el-Enfâl 8/31.

³⁵ et-Tekvîr 81/25.

³⁶ el-Hâkka 69/41.

³⁷ el-Hâkka 69/42.

³⁸ el-Hâkka 69/51.

³⁹ et-Tevbe 9/6.

⁴⁰ eş-Şu'arâ 27/192.

⁴¹ bk. eş-Şu'arâ 27/ 193-194-195; Âl-i İmrân 3/97; el-Furkan 25/56.

son kilise babası kabul edilen, Hristiyan teolojisini savunmak maksadıyla pek çok eser kaleme alan ve Kur'ân'a ilk yazılı eleştiri yönelten Hristiyan Arap Yuhanna ed-Dımeşkî (ö. 750)'dir.⁴² Yuhanna adlı kişiyi Abbasiler döneminde Urfa'da yaşayan, 795-812 yılları arasında Harran piskoposu sıfatıyla görev yapan, filozof, hakim ve kilise yazarı olarak anılan, Hristiyan kültürünün kurtarıcısı olarak görülen ve İslâm'a karşı Hristiyanlığı savunan Theodore Ebu Kurre (ö. 812) ve başkaları takip etmiştir. Bu kimseler, Kur'ân'ın ilahî kaynaklı olmadığını söyleyerek Müslümanların zihinlerinde şüphe uyandırmak ve sonuçta Müslümanların Hristiyan olmalarına zemin hazırlamak istemişlerdir.

Hristiyanlara göre İncil'in "beşerî" ve "ilahî" olmak üzere iki yönü vardır. İncil, harfi harfine, kelimesi kelimesine Allah'a ait değildir. Sadece özü itibarıyla Allah'a aittir. Allah, bu kitapları bir insan aracılığı ile meydana getirmiştir. Belirli bir zaman dilimi, belirli bir kültür ve çevre içinde yaşamış olan beşerî yazarın, bilgi ve imkânları diğer insanlardaki gibi sınırlıdır. Hristiyanlar, Allah'ın, Kutsal Kitabı, beşerî yazara kelime kelime yazdırdığını söylemezler, beşerî yazarın ilahî mesajı kendisine has bir şekilde kendi edebi kalıpları ve üslubu ile dile getirmekte serbest bırakıldığına inanırlar.⁴³

Oryantalistler, Kur'ân'ın da İncil gibi oluştuğunu düşünüyorlar. Hâlbuki Kur'ân'ın yazarı ne Cebrail, ne Hz. Muhammed (s.a.s) ne de ondan sonra gelen herhangi bir insandır. Kur'ân bütünüyle Allah sözüdür. İnsanlı Batılılar, Kur'ân'ın Allah sözü olduğunu kabul ediyorlar. Mesela Jean Paul, "Hz. Muhammed, Kur'ân'ı kendisi tertip etmiş değildir, onu insanlara tebliğ etmiştir. Kur'ân onun kendi söylemlerinden oluşan bir kitap veya yaptığı işlerin bir tarihi değildir. Allah'ın vahyettiği metinlerden oluşmuştur."⁴⁴ Arthur Pellegrin (1891-1956) de "Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği Kur'ân bizzat Allah'ın eseridir" der.⁴⁵ Alman edebiyatçı, siyasetçi ve ressamı Goethe (ö.1832) ve Rus yazar Tolstoy (ö.1912), Kur'ân ve Hz. Peygamber hakkında övücü sözler söylemişlerdir.⁴⁶

3. Ateist, Materyalist, Pozitivist ve Deistler

"Ateist" yani tanrı tanımaz, ilahsız ve dinsiz kimseler; "materyalist" yani var olan her şeyin maddeden ibaret olduğunu, maddeden bağımsız fizik ötesi bir alanın bulunmadığını iddia eden maddeci, Allah, peygamber ve ahiret tanımayan kimseler, "pozitivist" yani gözlem ve deney yöntemi bakımından olgular dünyasında karşılığı olmadığı gerekçesiyle metafizik ve teolojik düşüncelerin olgusal karşılığı olmayan spekülasyonlardan ibaret ve anlamsız olduğunu söyleyen kimseler, Hz. Muhammed (s.a.s)'in peygamber ve Kur'ân'ın Allah sözü olduğunu kabul etmezler. "Deistler", Allah'ın varlığını kabul ederler, kâinata bir düzen verdikten sonra kenara çekildiğini, insanlara, toplumlara ve kâinata karışmadığını söylerler, Peygamber ve Kur'ân'a inanmazlar.

Materyalist ve pozitivistler, Kur'ân'ın insan sözü olduğu konusunda oryantalistlerle görüş birliği içerisindedirler.

⁴² Hüseyin Yaşar, *Hristiyan Dünyasında Kur'ân Karşıtı Söylemin Tarihsel Kökleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, ts.), 19-20.

⁴³ Thomas Michel, *Hristiyan Tanrı Bilimlerine Giriş* (İstanbul: Orhan Basımevi, 1992).

⁴⁴ Jean Paul, Roux, *L'İslam au Proche Orient*, s. 37 (Paris: yy., 1960).

⁴⁵ Arthur Pellegrin, *L'İslam dans le Monde*, s. 30 (Paris: yy., 1950).

⁴⁶ İsmail Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'ân, İlmi ve Edebi Sırları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 853.

Osmanlı döneminde bir kısım insanlar da materyalizmi benimsemiş ve Kur'an'a cephe almışlardır. Mesela 1869 Arapkir doğumlu ve dindar bir ailenin çocuğu olan, tıp tahsili yapan, sonra materyalizmi benimseyen ve Hz. Peygamberi yermekten çekinmeyen yazar **Abdullah Cevdet** (ö. 1932) “İnsanlığın geleceği için Kur'an'ın ortadan kaldırılması gerektiğini” söylemiştir.⁴⁷ Materyalizm ve Pozitivizmin Osmanlıda geniş kitlelere ulaşması için tercüme ve telif eserlerle çaba gösteren, Cumhuriyetin ilk yıllarında milletvekilliği yapan **Celal Nuri İleri** (1870-1939) Kur'an'ın, Hz. Muhammed'in üstün dehası sayesinde ortaya çıkan bir kitap olduğunu söylemiştir. Ona göre ruh ve ahiret aklen mümkün değildir.⁴⁸ Balıkesir doğumlu olan gazeteci, edebiyatçı ve yazar **Hüseyin Cahit Yalçın** (1875-1957), Kur'an'ın Allah sözü olmadığını, Kur'an hükümlerinin Arap örfü ve adetleri olduğunu,⁴⁹ mizan, cennet, cehennem ve benzeri ahiret ile ilgili söylenenlerin, hocaların uydurması olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁰

Cumhuriyet döneminde de Kur'an'ın insan sözü olduğunu söyleyenler türemiştir. Mesela 1934 yılında Sivas'ın Şarkışla ilçesinde doğan imam-hatiplik ve müftülük yapan, sonra dinsizliği seçen, Devrim Ocakları'nın kurucuları arasında yer alan, Kur'an'a ve Hz. Peygambere ağır eleştiriler yönelten, 4 Eylül 1990 tarihinde İstanbul'da evinden işine giderken uğradığı bir silahlı saldırı sonucu öldürülen ateist **Turan Dursun** ve Hukuk profesörü **İlhan Arsel** bunların başında gelir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra doktorasını Cenevre Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yapan, 1977 yılında öğretim üyeliğinden istifa eden, bu tarihten itibaren ölünceye kadar Kur'an'ı, İslam'ı ve İslam peygamberini eleştirmekle meşgul olan, Türkiye'yi terk edip ABD'ye yerleşen, 2010 yılında Florida'da ölen Prof. Dr. **İlhan Arsel**, eserlerinde Kur'an'ı dil, üslup ve içeriği açısından eleştirmiş, Kur'an'ın Allah sözü olduğunu kabul etmemiştir. İslam'ın Allah inancını reddeden Arsel'e göre tanrı, Aristo'nun dediği gibi akıl ve düşünmedir.⁵¹ Kur'an, Allah sözü olmadığı gibi,⁵² vahiy diye bir olgu da söz konusu değildir.⁵³ Hiçbir Peygamberi ve hiçbir kutsal kitabı kabul etmeyen Arsel, kitaplarında peygamberlerden bahsederken “Peygamber diye bilinen kimseler”, kutsal kitaplar için, “Kutsal diye bilinen kitaplar” şeklinde ifadeler kullanmıştır.⁵⁴

4. Kur'an'a Peygamber Sözü Diyenler

Mustafa Öztürk,⁵⁵ cihat ile ilgili bir sempozyumda, bir tebliğinin değerlendirme bölümünde şöyle demektedir: “Tam bu noktada Kur'an vahyinin mahiyeti ve Hz. Peygamber'e hem lafız, hem mana mı, yoksa salt mana ve mefhum tarzında mı indirildiği meselesi de tartışmaya değer niteliktedir. Zira Kur'an'ın hem lâfız hem mana itibarıyla inzal edildiğini kabul etmek, cihat ve kıtal meselesinde kullanılan politik dilin bizzat Allah'a ait olduğunu söylemeyi gerektirir. Vahyin salt mana ve mefhum olarak inzal edildiğini kabul etmek ise, *söz konusu dilin Hz. Peygamber tarafından formüle edildiğini*, dolayısıyla Allah katından genel muhteva ve perspektif olarak aldığı vahyin ışığında,

⁴⁷ Demir, Ahmet İshak, *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam'a Bakışı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004), 206.

⁴⁸ Demir, *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam'a Bakışı*, 44, 172-176, 207, 215.

⁴⁹ Bülent Çetin, *Türkiye Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarına Kaynak Olarak Fikir Hareketleri Dergisi* (1933-1840) (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 152.

⁵⁰ Demir, *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam'a Bakışı*, 210, 215, 217.

⁵¹ Ahmet Arslan, *İlk Çağ Felsefe Tarihi Aristoteles*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), 3/198, 200.

⁵² İlhan Arsel, *Kur'an'ın Eleştirisi 3* (İstanbul: Kaynak Yayınları, ts.), 93-94.

⁵³ Mehmet Zalmezzem, *Kur'an'a Materyalist Yaklaşımlar, İlhan Arsel Örneği*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2019), 75.

⁵⁴ Zalmezzem, *Kur'an'a Materyalist Yaklaşımlar, İlhan Arsel Örneği*, 75.

⁵⁵ Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi eski öğretim üyesi.

konjonktürel gelişmelerle ilgili yol haritasını *kendisinin belirlediğini söylemek gerekir* ki, bu ikinci ihtimal daha makul görünmektedir. Aksi takdirde “Allah’ın ahlâkîliği” meselesi gündeme gelir.”⁵⁶

“Kanaatimce vahiy; tevhid, adalet, meâd gibi temel kavramlar olarak nazil olmuş ve bu genel/mücmel kavramsal içerik, *Hz. Peygamber’in zihninde detaylı hale gelmiştir.*”⁵⁷

“Bu zaviyeden baktığımızda, Kur’ân’ın ötekilerle ilişkisinde niçin çok esnek, değişken ve aynı zamanda politik bir dil ve üslûp kullanıldığını anlamak mümkün olabilir. Daha açıkçası, Kur’ân’ın Mekke döneminde Ehl-i kitap, özellikle de Yahudiler hakkında olumlu bir dil kullanmasına rağmen, Tevbe sûresi 29. ayette⁵⁸ aynı zümreyi “Allahsızlar” diye nitelendirmesi arasındaki uçurum az çok anlaşılır hale gelir. Kur’ân’daki bu keskin üslûp ve tikel hüküm değişikliklerinin tek tek ve lâfzen Allah tarafından belirlendiği *kanaatinde değilim*. Çünkü Allah’ın bu denli güncel ve politik bir sürecin içinde bizzat müdahil olduğuna *kani değilim*. Allah’ın bizzat savaşa katıldığı izlenimi veren ayetlerin *Hz. Peygamber’in zihnindeki genel ve küllî vahiyden istinbat edilmiş tikel referanslar olduğu kanaatindeyim.*”⁵⁹

Öztürk, bu sözleri ile Kur’ân’ın en azından bir kısmının hem lafız hem mana olarak Hz. Peygamber’e ait olduğunu söylemektedir. Hâlbuki yüce Allah, *وَرَتَّلْنَا لَهُ تِيبًا* “Biz Kur’ân’ı tertil üzere okuduk”⁶⁰ “Ey Peygamberim! Biz, insanlara dura dura, yavaş yavaş okuman için Kur’ân’ı sûrelere ve ayetlere ayırdık ve onu peyderpey ayet ayet indirdik”⁶¹ buyurmaktadır. İndirilen, tertil edilen ve okunan şey, sadece mana değil, aynı zamanda lafız ve metindir.

Videodan dinlediğimiz bir konuşmasında, “Kur’ân 23 sene Velid b. Muğîre aşağı, As b. Vâil yukarı deyip bütün kadrajını Hicaz-Taif-Medine’ye sıkıştırmış. İnsanlığa son söyleyeceği sözün çapı oradaki 3-5 lavuk müşrik ve o müşrike Kur’ân’da öyle küfürler var ki! Hem ‘kel’ hem ‘fodul’ ve ‘piç’ ifadesi kullanılıyor. Bu, Allah dili olabilir mi? *İnsanî dil olamaz mı? Olabilir*, yanmış canı, feverandır, olabilir.” demektedir.

Bu ifadeleriyle Öztürk, güya Hz. Peygamber’in kendi yaşadığı tarihsel koşullarında vahyin karşısında duran kimselere olan tepkisini ve refleksini –en azından bazı sûre ve ayetlerde– yine kendi dilini ve üslubunu kullanarak böyle ifade etmiş olmaktadır.

Öztürk’ün Kur’ân ile ilgili bu görüşleri **Fazlurrahman** adlı kişinin görüşleri ile paralellik arz etmektedir. Fazlurrahman, vahyi, “*Hz. Peygamber’in kalbinde oluşan ve ihtiyaç olduğu zaman vahiy haline dönüşen bir kuvve, bir duyu veya bir araç*” olarak tanımlamaktadır.⁶²

⁵⁶ Mustafa Öztürk, *Kur’ân’da Cihad, İslâm Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016), 155.

⁵⁷ Öztürk, *Kur’ân’da Cihad*, 201.

⁵⁸ *Ey müminler!* Kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hristiyanlardan Müslümanlara zulmeden ve savaş açan, Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram kılmayan ve hak din İslam’ı din edinmeyen kimselerle, *İslamî hükümlere* boyun eğinceye ve kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.

⁵⁹ Öztürk, *Kur’ân’da Cihad*, 201.

⁶⁰ el-Furkan 25/32.

⁶¹ el-İsrâ 17/106.

⁶² Fazlurrahmân, *Kur’ân’ın Ana Konuları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999), 156-157.

Ateist, materyalist ve pozitivistlerin görüşlerinin ve “Kur'an Allah sözü olamaz” diyenlerin sözlerinin gerçek ile zerre kadar alakası yoktur. Hayatında hiçbir zaman yalan söylemeyen Hz. Peygamber (s.a.s), Allah'ın söylemediğini söyledi demiş oluyorlar.

“Kur'an Peygamberin sözü” diyenlerin, kalplerinin üzerinde kilit, gözlerinde perde, kulaklarında ağırlık bulunduğu için Kur'an'ı hiç anlamamışlardır. Bu kimseler, “Kur'an'ı Muhammed'in kendisi uydurdu” diyen müşrikler ile aynı konuma düşmezler mi? Kur'an gibi muhteşem bir kitap, okuma yazma bilmeyen bir insanın sözü olabilir mi? Biz Kur'an-ı Kerim'in hem lafız, hem mana olarak yüce Allah'a ait olduğuna kesin olarak inanıyoruz.

5. Kur'an'ı Delilsiz ve Keyfi Yorumlayan Modernistler

“Modern”, yeni, çağdaş, “modernist”, yenilikçi demektir. Hindistan ve Mısır'dan başlayarak bazı insanlar, İslam'a klasik yaklaşımlara karşı çıkmış ve Kur'an'ı yeni bir anlayışla anlama çabasına girmişleridir. Hindistan'da **Seyyid Ahmed Han** (ö. 1898) ve **Seyyid Emir Ali** (ö. 1928), Mısır'da **Cemaleddin Efgânî** (ö. 1897) ve **Muhammed Abduh** (ö. 1905), İslam'a modernist düşünce ile yaklaşmışlardır. Batının akılcılığına hayran olan, Müslümanları Batı kültürüne ısındırmak için çaba gösteren, din ile dünya işlerinin birbirinden ayrılması ve dinin her işe karıştırılmaması gerektiğini savunan, XIX. yüzyıl Avrupa akılcılığı ve tabiat felsefesinin geniş ölçüde tesirinde kalan, Batı akılcılığına dayanarak İslam'ı kendi şahsî yorum ve fikirleriyle uzlaştırmaya çalışan **Seyyid Ahmed Han**, kâinatta tabiat kanunlarına aykırı hiçbir şeyin olmayacağından hareketle peygamberlerin mucizelerini kabul etmemiş, mucizelerle ilgili ayetleri tabiat kanunlarına uygun bir şekilde yorumlamaya çalışmıştır. Ona göre Hz. Peygamberin miracı hiç gerçekleşmemiştir. Bu düşüncesinin gereği olarak Bakara sûresinin “*Ey Peygamberim! Hani İbrahim, "Rabbim! Ölülerini nasıl diriltiyorsun bana göster" demişti. Allah, "Ey İbrahim! Yoksa ölülerini dirilttiğime iman etmedin mi? buyurdu. İbrahim, "Evet iman ettim, fakat kalbim mutmain olması için bunu istiyorum" dedi. Allah, "Dört kuş al, onları kendine alıştır, sonra kuşları kesip parçalara ayır, sonra onlardan birer parçayı her bir dağın üstüne koy, sonra onları kendine çağır, sana koşarak gelecekler" buyurdu. İbrahim denileni yaptı ve kuşlar canlanıp İbrahim'e geldiler. Ey peygamberim! Bil ki gerçekten Allah çok güçlü ve her işinde galip, her işi çok hikmetli ve hüküm sahibi olandır.*” anlamındaki 260'ncü ayetinde zikredilen kuşların parçalanmasından sonra diriltilmeleri olayının hiç gerçekleşmediğini, bunun rüyadan ibaret olduğunu söyleyebilmiştir.⁶³ Akılcılığının gereği olarak melekleri; insandaki sezgisel biliş; cinleri, şer ve şeytanı kötülüğü emreden nefis olarak⁶⁴ yorumlayabilmiştir. Yine bu şahıs, peygamberlerin vahyi, melek vasıtasıyla değil, sahip oldukları kabiliyetleriyle işitme neticesinde aldıklarını ileri sürebilmiştir.⁶⁵ Çünkü ona göre meleklerin gerçekten bir varlığı yoktur. Dolayısıyla onların konuşmaları söz konusu değildir.⁶⁶

Modernistler, batı kültürünün etkisinde kalmışlar, kendi anlayışlarına göre beşerî ilke ve hukuk ile örtüşmeyen Kur'an hükümlerini ya tavsiye ya da tarihsel olarak izah etmişlerdir.⁶⁷

⁶³ Abdülhamit Bırışık, *Hind Alt kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, (İstanbul: yy., 2001), 340.

⁶⁴ Mustafa Öz, “Ahmet Han Seyyid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/73-74.

⁶⁵ Öz, “Ahmet Han Seyyid”, 2/73-74.

⁶⁶ Bırışık, *Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 335.

⁶⁷ Muhsin Demirci, *Kur'an ve Yorum*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014) 271.

Bunlara bir örnek olarak Yaşar Nuri Öztürk'ü burada zikredebiliriz. Öztürk,⁶⁸ kitaplarında Hz. peygamberin sünnetini ve geçmişten günümüze Müslümanların uygulamalarını göz ardı ederek ayetler ile ilgili keyfi yorumlar yapmıştır. Şu örneklerle bakalım:

1. “Cemaatle namaz kılarken ‘kibleye yönel’ ölçüsüne uyarak ahenk ve birliği sağlarız. Tek başına kılınan namazlarda ise böyle bir geçerlilik şartı yoktur” demektedir.⁶⁹

Adı geçen akademisyen, bu ifadesi ile tek başına namaz kılan kimsenin kibleye yönelmesinin şart olmadığını söylemektedir. Hâlbuki Kur’ân’da, “Ey Peygamberim! Gerçekten biz, senin yüzünü semaya çevirip durduğunu görüyoruz. Bu sebeple seni, razı olduğun kibleye kesinlikle çevireceğiz. Artık yüzünü *ve göğsünü* Mescid-i Haram tarafına çevir. *Ey müminler!* Siz de nerede olursanız olun yüzünüzü *ve göğsünüzü* Mescid-i Haram tarafına çevirin”⁷⁰ buyrulmaktadır. Ayette açıkça hem tek başına Hz. Muhammed (s.a.s)’e hem de bütün Müslümanlara namazı kibleye yönelerek kılmaları emredilmektedir. Cemaatle namaz kılarken kibleye yönelmenin şart olduğu, ama tek başına namaz kılan kimse için böyle bir şartın bulunmadığı hükmü bu ayetten çıkartılamaz. Şu halde yazarın tek başına namaz kılarken kibleye yönelme şartı bulunmadığı şeklindeki görüşü Kur’an’a aykırı delilsiz bir yorumdur.

2. “Kur’ân’ın “Namazda Kur’ân okumak” diye bir beyanı yoktur.” demektedir.⁷¹

Yüce Allah, “Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyun”⁷² buyurmaktadır. Ayetin hem öncesinde hem sonrasında namazdan bahseden bu ifadeden kastın, namazda Kur’ân okumak olduğu açıktır. Dolayısıyla yazarın bu görüşü keyfî bir yorumdur. Anlaşıyor ki Öztürk, Hz. Peygamberin bu konudaki sözlerini ve uygulamalarını hiç kale almamaktadır.

3. “Kadın hayız halinde iken abdest alır ve namazlarını kılar.” demektedir.⁷³

Adet halindeki kadının namaz kılamayacağı ve Kâbe’yi tavaf edemeyeceği Hz. Peygamberin sünneti ile hükme bağlanmıştır. Öztürk, bu konuda sahih hadisleri göz ardı etmiştir. Hz. Aişe bir soru üzerine; “Vaktiyle bu iş yani ay hali bizim başımıza geldiğinde orucu kaza etmekle emrolunduk. Namazın kazası ile emrolunmadık.”⁷⁴ Hz. Peygamber (s.a.s), Fatıma binti Ebu Hubeys adlı kadına; “Adet gördüğün günler sayısınca namazı bırak. Temizlenince yıkan ve namaz kılmaya devam et”⁷⁵ buyurmuştur.

4. “Ebabel kuşlarının attığı taşlar mikrobu sembolize etmektedir.” demektedir.⁷⁶

Ayette kuşların attığı ifade edilen şeylerin “pişirilmiş çamurdan taşlar” olduğu açıkça zikredilmektedir. Bu ifadeyi mecazî anlama çekerek “taşların”, “mikropları sembolize

⁶⁸ Adı geçen kişi, Marmara ve İstanbul Üniversitesi İlahiyat fakültelerinde öğretim üyeliği yapmış, 22 Haziran 2016 yılında vefat etmiştir.

⁶⁹ Öztürk, *Kur’ân’daki İslam* (İstanbul: Yeniboyut Yayınları, 2001), 380.

⁷⁰ el-Bakara 2/144.

⁷¹ Öztürk, *Kur’ân’daki İslam*, 582.

⁷² el-Müzzemmil 74/20.

⁷³ Öztürk *Kur’ân’daki İslam*, 429-430.

⁷⁴ Müslim b. el-Haccâc, Ebû’l-Huseyin el-Kuşeyrî. *el-Câmiu’s-Sahih*, thk. Muhammed Fuâd el-Bakî (Beyrut: Dâru İhyâü’l-küttibi’l-Arabiyyi, ts.), Hayız, 15.

⁷⁵ Müslim, Hayz, 14.

⁷⁶ Öztürk, *Kur’ân’daki İslam*, 45.

ettiğini" gösterecek hiçbir delil yoktur. Eğer sûrede anlatılan toplu ölüm olayı, yazarın iddia ettiği gibi bulaşıcı bir hastalıktan kaynaklanmış olsaydı, Kur'an'ın bu olayı zikretmesinin bir anlamı olmazdı. Hâlbuki Kur'an, sürü sürü kuşların attığı taşlarla bir ordunun **mucizevî** bir şekilde helâkini anlatmaktadır.

5. "İsra ve miraç, uyanık iken vuku bulmuş ruhani bir olaydır... Mekke'den Mescidi Aksa'ya kadar da uyanık durumda fakat ruhsal olarak yürütüldüğüne, bu arada Allah'ın birçok ayetini gördüğüne inanırız." demektedir.⁷⁷

Bu görüşü ile Yazar, hem "İsrâ" hem de "miraç" olayını her hangi bir delile dayanmadan ruhanî birer "vizyon" olarak yorumlamaktadır. Hâlbuki İsrâ sûresinin birinci ayetinde, açık bir şekilde Hz. Peygamberin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya bir gece vakti yürütüldüğü ifade edilmektedir.

6. "Ehl-i kitabın erkekleriyle evlenme konusunda Kur'an'ın ayrı bir beyanı yoktur. Ancak müşriklerle evlenme yasağının hükme bağlanmasından sonra ehl-i kitap kadınlarıyla evlilik müsaadesinin açıkça ifadeye konması bu kitlenin erkekleriyle evlenmenin Müslüman'a yasak olduğunun ilanı olarak değerlendirilmiştir. Bu, Kur'an'da yer almayan bir hükmü Kur'an'a yamatmaktır." demektedir.⁷⁸

Yazar, bu beyanı ile Müslüman hanımların Hristiyan ve Yahudi erkeklerle evlenebileceklerini ifade etmektedir. Hâlbuki Kur'an, prensip olarak Müslüman erkeklerin, kâfir kadınlarla, Müslüman kadınların da kâfir erkeklerle evlenmelerini Bakara sûresinin 221 ve Mümtehne sûresinin 10'uncu ayetleriyle yasaklamıştır. Bu genel ilkedden Mâide sûresinin beşinci ayetinde Hristiyan ve Yahudiler Kur'an'a göre kâfir oldukları halde Müslüman erkeklerin ehl-i kitap kadınlarla evlenebileceği istisna edilmiş, Müslüman hanımların kâfir erkeklerle evlenmeleri istisna edilmemiştir. Dolayısıyla Öztürk'ün iddia ettiği gibi Müslüman hanımların Yahudi ve Hristiyan erkeklerle evlenemeyeceğini söylemek ve böyle bir hükmü "Kur'an'a yamatma" değil, bizzat Kur'an'ın hükmünü dile getirmektir.

Öztürk'ün buna benzer Kur'an'ı keyfi yorumuna dair başka örnekler de vardır.

İddia edildiği gibi Kur'an, Hz. Peygambere sadece mana ile değil, lafzı ile birlikte indirilmiştir. Bunun Kur'an'dan birçok delili vardır:

"Ey Peygamberim! İşte İsa ile ilgili bizim sana okuyup anlattığımız bu gerçekler, *senin peygamber olduğunun bazı delilleri ve çok hikmetli öğütlerdir*"⁷⁹ ayeti Kur'an'ın yüce Allah tarafından tilâvet edildiğini, Hz. Peygamber'e lafız olarak indirildiğini ve okunduğunu ifade etmektedir. Çünkü tilâvet, lafız ve manadan oluşan bir metnin veya sözün telaffuz edilmesidir.

"Ey Peygamberim! Eğer müşriklerden herhangi bir kimse senden sığınma talebinde bulunursa, ona sığınma hakkı tanı, bu sayede o kimse, Allah kelâmı *Kur'an'ı işitir*"⁸⁰ ayeti, Kur'an'ın Allah sözü olduğunu ifade eder. **كَلَامَ اللَّهِ** "Allah'ın kelâmı", lafız ve manayı birlikte ifade eder.

⁷⁷ Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, 58-59.

⁷⁸ Öztürk, *Kur'an'daki İslam*, 425.

⁷⁹ Âl-i İmrân 3/58.

⁸⁰ et-Tevbe 9/6.

“Biz akıl erdiresiniz ve anlayasınız diye kitabı Arapça bir Kur’ân olarak indirdik”⁸¹ ayeti Kur’ân’ın hem mana, hem lafız olarak yüce Allah’a ait olduğunu ifade eder.

“Kur’ân, âlemlerin Rabbi Allah’tan alınıp Peygambere indirilen bir sözdür.”⁸²

“Ey Peygamberim! Şüphesiz Kur’ân, senin uydurman değil, kesinlikle âlemlerin Rabbi’nin indirdiği bir kitaptır. Ey Peygamberim! Uyarıcılardan olasın diye Kur’ân’ı güvenilir Ruh Cebrail, senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirdi.”⁸³

Kur’ân, kelimelerinin seçilişi ve cümlelerinin dizilişi ile tamamen yüce Allah’a aittir. Hz. Peygamber Kur’ân’a kendisi ilave edemez, etmemiştir.

“Eğer Peygamber bazı sözler uydurup bize isnat etseydi, biz kesinlikle onu kudretimizle yakalar, sonra onun şah damarını kesinlikle keser ve helâk ederdik. Ey müşrikler! Sizden hiçbir kimse ona yapılacak bu cezaya engel olamazdı.”⁸⁴

“Ey Peygamberim! Bilesin ki sana vahiy ile indirdiğim, kavminin yalanladığı, eskilerin masalları, şiir ve büyü dediği kitap, çok değerli ve şerefli bir Kur’ân’dır. Onun aslı, Levh-ı Mahfuzda’dır.”⁸⁵

Kur’ân, هُدًى لِلنَّاسِ bütün insanların rehberi⁸⁶ Hz. Muhammed (s.a.s), bütün insanların peygamberidir: “Ey peygamberim! Biz seni ancak bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik, fakat insanların çoğu bu gerçeği bilmezler.”⁸⁷

6. Kur’ân Kıssalarının Yaşanmadığını veya Temsili ve Sembolik Olduğunu İddia Edenler.

Kıssa sözlükte bir kimsenin izini sürmek, ardınca gitmek, bir kimseye bir haber veya sözü bildirmek anlamına gelir. Terim olarak *kıssa*, bir kimse veya bir topluma ait hadiselerin anlatılmasıdır. Kıssanın *hikâyeden* farkı, kıssaların yaşanmış olaylar, hikâyelerin ise yaşanmış veya hayalî, önemli veya önemsiz başkalarına aktarılıp anlatılabilecek olaylar olmasıdır. Kur’ân’da yer alan kıssalar için hikâyeye kelimesinin kullanılmaması bu ayırımı dayanır.

Mekkeli müşrikler, Kur’ân’a eskilerin masalları, Muhammed’in uydurması diyorlardı.⁸⁸ Bazı oryantalistler, Kur’ân kıssalarının tarihi gerçeklerle bağdaşmadığını, bazıları ise Hz. Muhammed’in kıssaları Tevrat ve İncil’den aldığını ileri sürmektedirler.

Oryantalistlerin saldırıları karşısında psikolojik yenilgiye uğradıklarını düşünen bazı araştırmacılar, kıssaların Kur’ân’da ya temsili ya da sembolik olarak yer aldığını veya kıssaların hayali olduğunu veya gerçek olaylara dayanma mecburiyetinin bulunmadığını, insanların ibret almalarını amaçladığını, bu sebeple olayların gerçek ve yaşanmış olması gerekmediğini ileri sürmüşlerdir.

⁸¹ Yusuf 12/2.

⁸² el-Hâkka 69/43.

⁸³ eş-Şu’arâ 26/192.

⁸⁴ el-Hâkka 69/44-47.

⁸⁵ el-Bürûc 85/21-22.

⁸⁶ el-Bakara 2/185.

⁸⁷ es-Sebe’ 34/28; bk. el-Bakara 2/119; el-A’râf 7/158; el-Ahzâb 33/45-46; el-Fâtır 35/24.

⁸⁸ bk. el-Enfal 8/31; Sâd 38/4; el-Kalem 68/2.

Mısırlı **Muhammed Ahmed Halefüllah**, doktora tezinde,⁸⁹ Kur'an kıssalarının yaşanmış değil, sembolik olduğunu veya Arap toplumundaki efsanelerin Allah tarafından tevhidî bazda modifiye edilmiş sanatsal anlatılar olduğunu, tarihsel anlamda gerçekliğinin olmadığını, müşriklerin Kur'an hakkında «eskilerin masalları» iddialarını reddetmediğini ileri sürmüştür. Hâlbuki Kur'an birçok ayette bunu reddetmiş, bu kimselerin cezalandırılacağını beyan etmiştir.⁹⁰

Kur'an kıssalarının yaşanmamışlığı üzerinde oluşturulan anlayış, Kur'an'ın nüzul tarzını, nüzul sebeplerini ve Kur'an'ın, geçmiş ilahî kitaplarla olan bağlamını nazarı dikkate almayan, Kur'an perspektifinden bakıldığında doğru olmayan bir yaklaşımdır.

Azıl mesleği inşaat mühendisi olan **Hikmet Zeyveli**,⁹¹ Kur'an kıssalarının tarihî birer belge niteliğinde olmadığını, Arap toplumundaki edebî ve menkıbevî özellikleriyle kullanıldığını iddia etmekte ve şöyle demektedir: "Gerçekten tarihî olayların özelliklerini gözeterek Kur'an kıssalarını incelediğimizde, onların, tarihî olayların vazgeçilmez karakteristik öğelerinden mahrum oldukları görülür. Bilindiği gibi tarihî olaylar, sadedinde: 1. Zaman, 2. Kronoloji, 3. Mekân, 4. Şahıslar, 5. Olayların bütünlüğü, önem arz etmektedir ki, Kur'an'ı Kerim'in hiçbir kıssasında zaman verilmemiştir. Kur'an'da öyle kıssalar vardır ki, ne zaman, ne mekân ve ne de şahıs isimleri yer alır. Kur'an kıssalarında olayların meydana geliş sırası da her zaman dikkate alınmamıştır. 'Yusuf kıssası' istisna edilirse hiçbir kıssa bütün olarak verilmemiştir. Aksine parçalar halinde serdedilmiştir."⁹²

Kur'an kıssaları, kesinlikle vahiy ürünüdür. Bizzat Allah tarafından Hz. Peygambere bildirilmiştir. Mesela Hz. Zekeriya ve Meryem, Hz. Yusuf ve Ashab-ı Kehf kıssaları ile ilgili olarak Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır:

"Ey Peygamberim! Bunlar, Zekeriya, Yahya ve Meryem ile ilgili bilgiler, sana vahyettiğimiz gayb haberlerinden bir kısmıdır. Meryem'i kimin himayesine alıp koruyacağını belirlemek için kalemlerini *kur'a için* attıkları zaman sen onların yanlarında değildin. Onlar, bu konuda tartıştıkları zaman da sen onların yanlarında yoktun!"⁹³

"İşte bu, Yusuf kıssası, gayb haberlerindedir, onu sana biz vahiy yolu ile bildiriyoruz. Yoksa onlar tuzak kurarak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin."⁹⁴

"Biz sana onların, *Ashab-ı Kehf'in* haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz."⁹⁵

"Ey Peygamberim! Kendileriyle senin kalbini tatmin ettiğimiz Peygamberlerin haberlerinden, her bir haberi sana anlatıyoruz. Bu haberlerle sana gerçek bilgi, müminlere de bir öğüt ve hatırlatma geldi."⁹⁶

"Andolsun ki, Yusuf ve kardeşlerinin kıssasında akıl sahipleri için ibret vardır. *Kur'an* ve *ahkâmı* uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat *Kur'an*, kendinden önceki kitapları tasdik

⁸⁹ Muhammed Ahmed Halefüllah. *el-Fennü'l-Kasasü'l-Kur'an* (Kahire: yy., 1947).

⁹⁰ bk. en-Nahl 16/24-25; el-Kalem 68/15-16.

⁹¹ Adı geçen, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde Kesin Hesap İşleri Müdürlüğü yapan ve Beyoğlu Belediyesinde ve Şehir Planlamasında çalışmıştır.

⁹² Hikmet Zeyveli. *Kur'an Kıssaları*, İkinci Kur'an Sempozyumu. (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1996), 98, 99, 103.

⁹³ Al-i İmrân 3/44.

⁹⁴ Yusuf 12/102.

⁹⁵ el-Kehf 18/13.

⁹⁶ el-Hûd 11/120.

eden, her şeyi ayrı ayrı açıklayan ve iman eden bir toplum için yol gösterici ve bir rahmettir.”⁹⁷

Kur’ân kıssaları, hiçbir gerçekliği olmayan uydurma hikâyelerden ibaret değildir. Kıssalar, tarih boyunca insanların yaşadıkları gerçeklikleri, evrensel bir lisan ile başkalarına anlatılmasından ibarettir.

“Ey peygamberim! Biz sana bu Kur’ân’ı vahyetmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz, hâlbuki daha önce sen, bunlardan kesinlikle habersiz idin.”⁹⁸

“*نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ*” *“Biz sana anlatıyoruz”* ve *“أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ”* *“sana vahy ediyoruz”* cümleleri, Kur’ân’da geçen kıssaları Peygamberin kendisi veya vahiy meleği Cebrail değil, vahiy yolu ile bizzat yüce Allah’ın anlattığını ifade eder. “Daha önce sen bu kıssalardan kesinlikle habersiz idin” cümlesi de bu anlamı ifade eder. Hz. Yusuf ile ilgili bilgiler, Hz. Peygambere vahiy yoluyla bildirilmiştir. Daha önce bilmediği bu kıssanın Kur’ân’da yer alması, Hz. Muhammed’in hak peygamber, Kur’ân’ın da hak kitap olduğunun delillerinden biridir. Çünkü okuma yazma ve yabancı dil bilmeyen, İsrailoğullarının Mısır’a gitmeleriyle ilgili bilgisi bulunmayan, gençliğinde ticaret amaçlı gittiği Suriye dışında Mekke’nin dışına çıkmayan Hz. Muhammed (s.a.s)’in vahye dayanmadan, olayların detayına kadar inen mükemmel kıssaları anlatması mümkün değildir.

“Biz, Musa’dan sonra birçok nesiller meydana getirdik. Üzerlerinden uzun çağlar geçti. Sen Medyen halkı arasında yaşıyor değildin, ayetlerimizi onlardan okuyup öğreniyor da değildin. Fakat biz bu haberi göndereniz.”⁹⁹

7. Kur’ân’a Tarihsel Gözle Bakanlar

“Tarihsellik” ile maksat, bir kısım Kur’ân hükümlerinin peygamber dönemine ait olmasıdır. Batılı düşünürler ve bunları izleyen İslam dünyasındaki bazı yazarlar tarafından vahyin ilahî-beşerî olduğu, Hz. Peygamberin Kur’ân kıssalarını bilen birinden aldığı ve Kur’ân’ın bir kısım ahkâmının indiği toplum ile ilgili olduğu iddiaları, Kur’ân’ın bize değil, ilk nesle hitap ettiği, Kur’ân’ın, evrensel değerler içeren bir manifesto değil, tarihsel bir kitap olduğu iddiaları,¹⁰⁰ Kur’ân’ın tarihselliği tartışmalarını gündeme getirmiştir.

Kur’ân’ın tarihselliğini iddia eden batılı düşünürlerden, Londra Üniversitesi’nde Arapça profesörlüğü yapan, hadis ilminin temelleri hakkında olumsuz görüşlere sahip olan İngiliz **Alfred Guillaume** (ö. 1965), şöyle demiştir:

“Her Müslüman biliyor ki Kur’ân’ın çoğu Muhammed’in hayatında belirli olaylar ve problemler üzerine inmiştir. Ama İslam’ın getirdiği ve milâdî yedinci asrın şartlarına göre inen emirler, yasaklar ve mekruhlarla sonra gelecek milyonların hayatını idare etmenin amaçlandığını kim kabul eder?”¹⁰¹

⁹⁷ Yusuf 12/111.

⁹⁸ Yusuf 12/3.

⁹⁹ el-Kasas 28/45.

¹⁰⁰ Ömer Özsoy, *Değişim Sürecinde İslam*, 13; Apaydın, *İslamiyât Kitâbiyât Bülteni*, 2.

¹⁰¹ Rudi Paret, *Kur’ân Üzerine Makaleler*, çev. Ömer Özsoy (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995), 18, 114, 115.

“Allah, hiçbir peygambere bizzat düzene koyduğu bir metin indirmemiş, sadece onun zihnine hitap etmiştir. Kitaplar peygamberlerin ifadesiyle şekillendiği için Kur'an da lafzen Allah kelâmı olmayıp cümlelerini Hz. Muhammed'in tertiplemediği ve kâtiplerine yazdırdığı bir eserdir.”¹⁰²

Kur'an'ı Almancaya çeviren¹⁰³ ve Kur'an tefsiri ve kelimeler indeksini¹⁰⁴ hazırlayan Tübingen Üniversitesi İslamiyet profesörü Alman **Rudi Paret** (ö. 1983), “Kur'an lafız olarak vahyedildiği ve vahyin mutlak değişmezliği ilkesinden vazgeçip Kur'an'ın önerdiği yaşama düzeninin Hz. Peygamberin çağına hitap ettiği kabul edilmelidir.” demıştır.¹⁰⁵

“Allah, sabretmeleri sebebiyle iyi müminleri cennet ve ipek giysiler ile ödüllendirir. Onlar, cennette koltuklar üzerine yaslanırlar, orada ne yakıcı Güneş sıcağı görürler, ne de dondurucu bir soğuk. Cennet ağaçlarının gölgesi, üzerlerine düşer ve meyveleri kendilerine kolayca alınabilecek şekilde yakınlaştırılır. Onların etrafında gümüş kâseler, billur kadehler ve gümüşten zarif kadehler dolaştırılır, bu kapları ihtiyaçlarına göre belirlerler.” (İnsan, 76/12-16) ve benzeri ayetlerin çölde yaşayan Arapların zevkine göre cenneti tasvir etmektedir. Yeşilliklerle dolu olan bir yer, söz gelimi Karadeniz bölgesi insanına pek de cazip gelmez” diyerek Kur'an'ın tarihselliğine delil getirmek Kur'an'ı tam bir çarpıtmadır.¹⁰⁶

8. Kur'an Ahkâmının Değişmesi Gerektiğini Söyleyenler

Pakistan doğumlu, doktorasını İngiltere'de Oxford Üniversitesinde yapan, İngiltere'nin Durham Üniversitesi, Kanada'nın Montreal şehrindeki McGill Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan, Pakistan'da *İslam* adlı kitabındaki görüşleri sebebiyle 10.000 rupi ödül koyarak katlinin istenmesi üzerine Amerika'ya giden, California Üniversitesi'nde bir dönem ders verdikten sonra Chicago Üniversitesi'nde İslâm düşüncesi profesörü olarak görev yapan,¹⁰⁷ oryantalistlerin etkisinde kalan, **Fazlurrahman** (ö. 1988), Kur'an-ı Kerim'i tarihsellik temelinde ele alır. Fazlurrahman, Kur'an'ın savaş ve barış ile ilgili hükümlerinin tamamen yöresel¹⁰⁸ ve tarihsel olduğunu ileri sürüp, ahkâmın, mesela mirasın nispetleri, faiz, kadının şahitliği, zekât ve cezalar gibi birçok konudaki hükümlerin değişmesi gerektiğini savunur. Modernizmin daha tarihselci bir versiyonunu üreten Fazlurrahman, Kur'an'ın bir kısmının tarihsel, bir kısmının evrensel olduğunu iddia eder. Ona göre tarih üstü değerler, evrensel, diğerleri tarihsel hükümlerdir.¹⁰⁹

1913 yılında Marsilya'da ateist bir anne babadan dünyaya gelen, 14 yaşında iken Hristiyan, daha sonra komünist olan, uzun yıllar komünist Partisine hizmet eden, Prag'ın Sovyetler Birliği tarafından işgalini eleştirdiği için 1970'te Komünist Partisi'nden ihraç edilen, doktorasını, Sorbonne Üniversitesi ve Moskova Bilimler Akademisi'nde felsefe alanında yapan, 1982'de Müslüman olan, Müslümanları Kur'an'ı kendi gözleriyle değil, ölümlerin gözleriyle okuyorlar diye kınayan **Roger Garaudy**'e (ö. 2012)¹¹⁰ göre Kur'an'ın çağın ihtiyaçlarına cevap verebilmesi, onun tarihsel okunuşundan geçer. Cezalar, kadının durumu, kölelik, mirasın taksimi ve benzeri hükümler, Leheb sûresi Kur'an'ın indirdiği

¹⁰² İlhan Kutluer, “Alfred Guillaume”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 14/175-177.

¹⁰³ *Der Koran*, (Stuttgart: Übersetzung, 1966).

¹⁰⁴ *Der Kommentar und Konkordanz* (Stuttgart: yy., 1971).

¹⁰⁵ Rudi Paret, *Kur'an Üzerine Makaleler*, 18, 114, 115.

¹⁰⁶ Şadi Eren, *Tartışılan Ayetler* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 141.

¹⁰⁷ Alparslan Açıkgenç, “Fazlurrahman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 12/28-286.

¹⁰⁸ Fazlurrahman, *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu*, çev. Salih Akdemir (Ankara: yy., 1995).

¹⁰⁹ Şevket Kotan, *Kur'an ve Tarihselcilik* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2001), 191, 193, 202-230.

¹¹⁰ Cemal Aydın, “Roger Garaudy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), EK-1/463-466.

zaman ve coğrafyanın tarihsel durumuyla ilgilidir, evrenselleştirilemez. Esas olan bu açıklamalarla ne demek istendiğidir.¹¹¹

1935 yılında Kahire’de doğan, Kahire Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünden mezun olan, doktorasını İslam Hukuku ile Mukayeseli Dinler alanında Sorbonne’da tamamlayan ve Kahire Üniversitesinde öğretim üyeliği yapan, geçmişi itibarıyla Marksist düşünce geleneğine bağlı olan **Hasan Hanefi**’ye göre Allah, antropolojik bir varlıktır. “Allah Kelamı” sanki Allah üzerine söylenmiş bir insan sözüdür. Tarihselliğe dinî metinleri ve Allah’ı dâhil etmiştir.¹¹² Ona göre dinde sabit olandan bahsetmek mümkün değildir. **Vahiy, salt anlamda ilâhî değil, ilâhî-beşerî karışımı bir terkiptir.**¹¹³ Hanefi, Kur’ân’ın hepsinin bir ortama ve çevreye hitap etmek için nazil olduğunu ve dolayısıyla hepsinin vakıya binaen indiğini, onun tarihsel bir vakıadan ayrı düşünülmeceğini ileri sürer, nüzul sebeplerini ayetlerin varlık sebebi olarak görür, böylece ilâhî hitabın ve vahyin vakıya göre değişim geçirdiğini söyler.¹¹⁴

Nüzul sebebi, Peygamberimiz (s.a.s)’e yöneltilmiş bir soru veya bir olay sebebiyle bir ayetin veya bir sûrenin indirilmesine sebep olan şeye denir. Nüzul sebepleri, Kur’ân’ın insan ve toplum olgusunu göz ardı etmediğini ifade eder.

Bir ayetin veya sûrenin inmesine sebep olan soru veya olay vuku bulmasaydı ayetin inmeyeceği anlamına gelmez. Çünkü Kur’ân indirilmeden önce Levh-ı Mahfuz’da bir bütün olarak mevcuttu.¹¹⁵ Kur’ân’ı belirleyen, nüzul sebepleri değildir. Bir soru veya olay üzerine bir ayetin inmesi, Allah’ın ilmi ile ilgili bir husustur. Kimin ne soracağını ve hangi olayın meydana geleceğini yüce Allah, sorudan ve olaydan önce bilir.¹¹⁶

Nüzul sebepleri, Kur’ân’ın anlaşılmasında Kur’ân ve sünnetten sonra önemli bir etkidir. Nüzul sebeplerini bilmek ayeti anlamayı kolaylaştırır. Nüzul sebepleri, sahabenin gözlemleridir. Bir bakıma sahabenin ayetleri tefsiridir.

Nüzul sebebi, Kur’ân’ın evrenselliğine hanel getirmez. Çünkü bir ayetin inmesine sebep olan bir soru veya olay, ayetin sadece o soru ve olay ile ilgili olduğu anlamına gelmez. Başka bir ifade ile nüzul sebebinin özelliği hükmün, emir veya yasağın genelliğine, evrenselliğine engel değildir. Geçmişten günümüze oryantalistlerin ve modernistlerin dışında hiçbir müfessir, nüzul sebebiyle bir ayetin hükmünün yerelliğini veya tarihselliğini söylememiştir.

Nüzul sebepleri, Kur’ân’ın soyut bir düşünce ve düşünme biçimi değil, yaşanmış, yaşanabilir ve yaşanacak bir gerçek ve hidayet rehberi olduğunun delillerinden biridir.

Nüzul sebebi ile ilgili rivayetler, Kur’ân’ın hayat ile bağlantısını ortaya koyar. Ayetlerin yaşanmış hayatları esas aldığını ve Kur’ân’ın iniş döneminden sonra da yaşanabileceğini, yaşanır aynı değerlendirmeye tabi tutulabileceğini ifade eder.

¹¹¹ Roger Garaudy, *20. Yüzyılın Biyografisi*, çev. Ahmet Zeki Ünal (Ankara: yy., 1989), 319.

¹¹² Kotan, *Kur’ân ve Tarihselcilik*, 253.

¹¹³ bk. Fethi Ahmet Polat, “Modern ve Postmodern Düşünce Kur’ân’a Yaklaşımlar; Arkoun, Hanefi ve Ebu Zeyd Örneği”, *Ma’rife* 1/2 7-25; Yiğit, “Hermeneutik Yöntem ve Usulü Fıkhn Kat’i Zannî Diyalektiği”, 125-186; Kotan, *Kur’ân ve Tarihselcilik*, 163-313.

¹¹⁴ Hasan Hanefi, *et-Türâs ve’t-Teccid*, 48.

¹¹⁵ el-Bürûc 85/21-22.

¹¹⁶ bk. el-Hadîd 57/22.

1943 yılında Mısır'ın Tanta vilayetinde doğan, Tanta Teknik Kolejini, Kahire Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünü bitiren, Tanta Üniversitesinde Arap-İslam Araştırmaları dalında master ve doktora yapan elektrik teknisyeni, Kahire Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde okutman ve asistan olarak, Hollanda Leiden Üniversitesinde misafir profesör olarak çalışan Mısırlı **Nasr Hamid Ebu Zeyd**'e göre, "*Mevrid-i nasta ictihada mesağ yoktur*" ilkesi doğru değildir,¹¹⁷ tek ilke sadece beşerin maslahatıdır.¹¹⁸ Maslahatın ayet ve hadislere önceliği vardır. Maslahat da bir sayı ile sınırlı değildir. Kur'an'ın tarihsel bir metin olması hasebiyle kimi muamelat ayetlerinin bugün yürürlükte olması mümkün değildir.¹¹⁹

Nasr Hamid Ebu Zeyd'in İstanbul'da katıldığım bir saat Mutezile Mezhebinin akılcılığını anlattığı bir konferansının sonunda Mutezilenin akli Kur'an'ı anlamakta kullandığını, artık aklımızı Kur'an'dan kurtarmamız gerekir değerlendirmesine bizzat dinledim.

Osmanlı döneminde Halep Valiliği, İstanbul Belediye Başkanlığı ve Aydın Milletvekiliği yapmış olan **Hüseyin Kazım Kadri** (1870-1934), Kur'an'ın sosyal hükümlerinin bütünüyle zamana göre değişmesi gerektiğini ileri sürmüştü.¹²⁰

Dr. Fahri Demir,¹²¹ *İslam Dini Açısından Din-Devlet İlişkisi* adlı kitabında, "Dinin özü ve esası; iman, ibadet ve ahlak, muamelat dinin özü ve esasına dâhil değildir" demektedir.¹²²

Mehmet Said Hatiboğlu,¹²³ "*Kur'an-ı Kerimde toplumun hukuki yapısı ile ilgili daha pek çok hüküm yer almakta ve devrimizin gelişmiş toplumlarında bunlardan bazılarının harfiyen kabulleri hemen hemen imkânsız hale gelmiş bulunmaktadır. Mesela günümüzün aydın, yüksek tahsilli hanımından Kur'an'da var diye kendi cahil biraderinin yarısı değerinde eşit sayılmasını bekleyemezsiniz. Mesela kadınlara erkek kardeşinin yarısı kadar hisse tavsiye eden ayete Müslüman toplumun doktor, mühendis, şirket patronu olmuş kadını razı etmeniz mümkün değildir... Kur'an-ı Kerimin 14 asır öncesindeki mahalli değerlerini birer tarihi gerçekler olarak saklayıp asıl âlemşümül prensiplerini geçerli hale getirebilmeliyiz*" demektedir.¹²⁴

Kur'an'a tarihsel göz ile bakanlar ve bir kısım ahkâmının değişmesi gerektiğini söyleyenler, on dokuz ve yirminci asırda Müslüman dünyasının dağınıklığı ve geri kalmışlığının ezikliği, batının gelişmişliği, akılcılığı ve baskın kültürünün etkisinde kalmış kimselerdir.

Allah sözü olan Kur'an insanlar tarafından nasıl değiştirilebilir? Eğer değiştirilirse değiştirilen hükümler, Kur'an hükümleri değil, insanların ürettiği hükümler olmaz mı?

Her hükmü doğru ve adil olan Allah sözü Kur'an ahkâmını kimse değiştiremez. Çünkü "Rabbinin kelimesi olan *Kur'an*, doğruluk ve adalet bakımından tamdır. Onun

¹¹⁷ Ebu Zeyd, *el-Hitab ed-Dînî* (Beyrut: yy., ts.), 32.

¹¹⁸ Ebu Zeyd, *el-Hitab ed-Dînî*, 152.

¹¹⁹ Ebu Zeyd, *Mefhumu'n-Nass*, 14-15.

¹²⁰ Mehmet Said Hatiboğlu, "İslam'ın Aktüel Değeri Üzerine" *İslami Araştırmalar Dergisi* 1, 7-24.

¹²¹ Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliği ve Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı yapmıştır.

¹²² bk. Fahri Demir, *İslam Dini Açısından Din-Devlet İlişkisi* (Ankara: Kürsü Yayıncılık, 1999); Mehmet Said Hatiboğlu, "Din-Şeriat Farkı Üzerine", *İslamiyat Dergisi* 1/4, 9-13.

¹²³ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalında öğretim üyeliği yapmıştır.

¹²⁴ bk. *İslamiyat Dergisi* 7/1 (Ocak-Mart 2004), 7-12.

kelimelerini değiştirebilecek hiçbir kimse yoktur.¹²⁵ “Ey Peygamberim! Rabbinin kitabından sana vahyedilene oku. Onun kelimelerini değiştirebilecek hiçbir kimse yoktur.”¹²⁶

Aşağıdaki ayetlerde beyan edildiği gibi Kur’ân’ın her hükmünün uygulanması Allah’ın kesin emridir.

“Rabbinizden size indirilene uyun.”¹²⁷

“Allah’ın indirdiği Kur’ân’a uyun.”¹²⁸

“Rabbinizden size indirilen en güzel hükümlere uyun.”¹²⁹

“Ey iman edenler! Allah’a ve Resulüne itaat edin ve Kur’ân’ı dinlediğiniz halde ondan yüz çevirmeyin.”¹³⁰

Kur’ân’ın Allah sözü olduğunu kabul etmeyenler, Kur’ân’a insan sözünün karıştığını, bir kısım hükümlerinin işlevini yitirdiğini, artık uygulanamayacağını söyleyenler, Kur’ân’ı doğru anlamış kimseler değildir.

9. Kur’ân’ı Sadece Bir Okuma Kitabı Gibi Görenler

Ülkemizde birçok insan, Kur’ân’ı Allah sözü olarak kabul etmesine rağmen sadece bir okuma kitabı olarak görmekte ve Kur’ân’ı sadece sevap kazanmak için okumakta, anlama çabası içerisine girmemektedir. Bir kısım insanlar ise Kur’ân’ı okumamakta, anlamamakta ve hükümlerini uygulamamaktadırlar. Bir kısım insanlar ise, Müslüman olduklarını söyledikleri halde faizin haram olması, mirasın taksimi, kısas, çok evlilik, boşama yetkisi, hırsızlık yapan, kasten cana kıyan, zina eden ve birisine zina suçu isnat edip ispat edemeyen kimsenin cezası gibi Kur’ân’ın bazı hükümlerini içine sindirememekte, bu hükümleri ya kabul etmemekte ya da tarihsel olduğunu, değişmesi gerektiğini söyleyebilmektedirler. Bu yaklaşım, Kur’ân’ı doğru anlamamanın veya Kur’ân’a imanın zafiyetinin bir sonucudur. Kur’ân bir bütündür, hükümleri bölünüp parçalanamaz. Kur’ân’ın verdiği bilgileri, bildirdiği hükümleri, emir ve yasakları, ilke ve kuralları kabul etmeyenler, mümin olamaz, uygulamayanlar ilahî sınırları çiğnemiş ve isyan etmiş olurlar. Şu ayet bunun açık beyanıdır: “Kim Allah’a ve Peygamberine isyan eder ve onun koyduğu sınırları çiğnerse, Allah, onu içerisinde ebedî kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.”¹³¹

Kur’ân’ı ve ahkâmını terk edenlerden Hz. Peygamber ahirette şikâyetçi olacaktır: “Peygamber, ahirette şöyle diyecektir: Ey Rabim! Şüphesiz kavmim *dünyada* bu Kur’ân’ı alaya aldı, itibar etmedi ve terk edilmiş haline getirdi.”¹³²

Yüce Allah, Kur’ân’ı parçalayanlara, bir kısmını kabul edip bir kısmına kabul etmeyenlere hesap soracağını bildirmektedir:

¹²⁵ el-En’âm 6/115.

¹²⁶ el-Kehf 18/27.

¹²⁷ el-A’râf 7/3.

¹²⁸ el-Bakara 2/170.

¹²⁹ el-Zümer 39/55.

¹³⁰ el-Enfâl 8/20.

¹³¹ en-Nisâ 4/14.

¹³² el-Furkan 25/30.

“Ey Peygamberim! Bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr ederek Kur'an'ı parçalayan bölücülere, Yahudi ve Hristiyanlara Tevrat ve İncil'i indirdiğimiz gibi sana da tekrarlanan Fatihâ'yı ve Kur'an'ı indirdik. Ey Peygamberim! Rabbine andolsun Kur'an'ı parçalayanların hepsine yaptıklarını kesinlikle soracağız.”¹³³

Bu itibarla her Müslüman'ın Kur'an'ı okuması, anlaması ve hükümlerini uygulaması, emir ve yasaklarına uyması gerekir.

Yüce Allah, “Yaratan Rabbinin adıyla oku.”¹³⁴ “Kur'an'ı tertil ile hakkını vererek oku.”¹³⁵ “Kitaptan sana vahyolunanı oku, anla, uygula ve anlat”¹³⁶ ayetlerinde kesin bir şekilde Kur'an'ın okunmasını, şu ayetlerde ise anlaşılmasını emretmektedir:

“Biz kitabı, düşünüp anlayasınız diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.”¹³⁷ “Biz, insanlar düşünüp anlayabilsinler diye gerçekleri bu Kur'an'da değişik biçimlerde açıkladık.”¹³⁸ “Bak, anlasınlar diye ayetleri değişik biçimlerde nasıl açıklıyoruz.”¹³⁹ “Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı?”¹⁴⁰

Birinci ayette Kur'an'ın akledilmesi, **ikinci** ayette, tezekkür edilmesi, **üçüncü** ayette derinlemesine bilinmesi, **dördüncü** ayette tedebbür edilmesi istenmektedir. تَعْقُلُونَ Cümlesi anlamını idrak edesiniz, bilesiniz ve anlayasınız, لِيَذَكَّرُوا cümlesi; delilleri ve misalleri düşünüp ibret ve öğüt almaları, يَتَفَقَّهُونَ cümlesi, ayetlerin anlamını derinlemesine bilmeleri, يَتَذَكَّرُونَ cümlesi düşünmeleri ve anlamaları demektir. Dolayısıyla her dört cümle Kur'an'ın anlaşılmasını gerektiğini ifade eder. Okumaktan maksat, anlamaktan maksat, emir ve yasaklarına, ilke ve hükümlerine uymaktır.

Yüce Allah, “Bu Kur'an, bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Artık ona uyun.”¹⁴¹ “Hep birlikte Allah'ın ipi olan Kur'an'a sınıksız sarılın.”¹⁴² “Allah'tan, geri çevrilmesi imkânsız olan bir gün gelmeden önce, Rabbinizin çağrısına uyun”¹⁴³ ayetlerinde Kur'an'ın hükümlerine, emir ve yasaklarına uyulmasını emretmektedir.

Son devir hadis âlimi Nâsiruddîn el-Elbânî (1914-1999)'nin sahih, Şuayb el-Arnaût (1928-2016)'un senedinin sahih dediği bir hadiste Kur'an'a uyan kimsenin doğru yolda, Kur'an'ın terk eden kimsenin dalalette olacağı bildirilmektedir:

إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ كِتَابَ اللَّهِ هُوَ حَبْلُ اللَّهِ مَنْ اتَّبَعَهُ كَانَ عَلَى الْهُدَى وَمَنْ تَرَكَهُ كَانَ عَلَى الضَّلَالَةِ “Ben size Allah'ın kitabını bıraktım. Bu kitap Allah'ın ipidir. Kim bu kitaba uyarsa doğru yolda, kim kitabı terk ederse dalalette olur.”¹⁴⁴ مَنْ جَعَلَهُ أَمَامَهُ قَادَهُ إِلَى الْجَنَّةِ وَمَنْ جَعَلَهُ خَلْفَهُ سَأَقَهُ إِلَى النَّارِ “Kim Kur'an'ı kendisine rehber edinir, ahkâmını uygularsa Kur'an onu cennete götürür, kim de Kur'an'ı terk eder, ahkâmına uymazsa, cehenneme sevk eder.”¹⁴⁵

¹³³ el-Hicr 15/90-93.

¹³⁴ el-Alak 96/4.

¹³⁵ el-Müzzemmil 73/4.

¹³⁶ el-Ankebût 29/45.

¹³⁷ Yusuf, 12/2.

¹³⁸ el-İsrâ 17/41.

¹³⁹ el-En'âm 6/65.

¹⁴⁰ en-Nisâ 4/82.

¹⁴¹ el-En'âm 6/155.

¹⁴² Al-i İmrân 3/103.

¹⁴³ eş-Şûrâ 42/47.

¹⁴⁴ İbn Hibbân, Muhammed. *el-İhsan fî Tertîb-i Sahîh-i İbn Hibban*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1988), 1/330, (No: 123). Ebu Bekir İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, thk. Adil b. Yusuf ve Ahmed b. Ferîd (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997), 15/489, (No: 30701).

¹⁴⁵ İbn Hibbân, *el-İhsan fî Tertîb-i Sahîh-i İbn Hibban*, 1/331, (No: 124).

Kur'ân'a sarılan ve uyan insan; günde beş vakit namazı kılar, sağlığı yerinde ise Ramazan orucunu tutar, varlıklı ise servetinin zekâtını verir, imkân bulunca hac görevini yerine getirir, anne ve babasına, eş ve çocuklarına iyi davranır, insan haklarına saygılı olur, kısaca Allah ve Peygamberinin emrettiği şeyleri yapar. Diğer taraftan içki, kumar, zina, hırsızlık, yalan, iftira, cana kıyma, faiz, rüşvet, aldatma, sahtekârlık ve benzeri bütün haramlardan sakınır.

مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَعَمِلَ بِمَا فِيهِ أَلْبَسَ وَالِدَاهُ تَاجًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ضَوْءُهُ أَحْسَنُ مِنْ ضَوْءِ الشَّمْسِ فِي بُيُوتِ الدُّنْيَا لَوْ كَانَتْ فِيكُمْ فَمَا طُنُّكُمْ بِالَّذِي عَمِلَ بِهِدًا

“Kim Kur'ân okur ve içeriği ile amel ederse anne-babasına kıyamet günü bir taç giydirilir ki bu tacın parlaklığı dünya evindeki Güneş'in parlaklığından daha iyidir. Kur'ân okuyup amel edenin anne-babası böyle ödüllendirilirse bizzat kendisi Kur'ân hükümlerini uygulayanın durumu he olur?”¹⁴⁶

Bu hadis-i şerifte sadece Kur'ân okuyan kimseye değil, okuduğu Kur'ân hükümlerini uygulayan kimseye vaatlerde bulunulmakta, bu kimsenin hem kendisinin hem anne-babasının ödüllendirileceği bildirilmektedir.

“Rahmanın zikrini görmezden gelen kimseye bir şeytan tahsis ederiz, artık bu onun yoldaşı olur. Şüphesiz bu şeytanlar, onları doğru yoldan saptırırlar. Onlar ise doğru yolda olduklarını zannederler. Sonunda bize geldiği zaman yoldaşına, 'keşke seninle aramız, doğru ile batı kadar uzak olsaydı, ne kötü bir arkadaşısın' der. Onlara, 'bu temenniniz bugün size asla fayda vermez, çünkü siz zulmettiniz. Hepiniz azapta ortaksınız' denir.”¹⁴⁷

II. Kur'ân'ı Anlamaya Çalışanlar ve Anlayanlar

Kur'ân'ı doğru anlayabilmek için her şeyden önce Kur'ân'ın ne olduğunu ve nasıl bir kitap olduğunu anlamak gerekir. Kur'ân'ı anlamada ona bakış önemlidir. Kur'ân'a “Allah sözü” diye bakarsanız ayrı, “peygamber sözü” diye bakarsanız ayrı, “evrensel” diye bakarsanız ayrı, “tarihsel” bir metin diye bakarsanız ayrı anlam ve sonuca gidersiniz. Kur'ân'ın ne olduğu anlaşılmadan ne dediği; ne dediği anlaşılmadan da ne demek istediğini anlayamaz.

Kur'ân-ı Kerim'i anlama faaliyeti, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile başlamıştır. Peygamberimiz (s.a.s.) Kur'ân'ın anlamı bilinmeyen bazı kelimelerini açıklamış,¹⁴⁸ mücmel ayetlerini tefsir etmiş ve Kur'ân'da hükmü bulunmayan dinî konuları beyan etmiştir. Mesela Fâtiha sûresinin son ayetindeki, “kendilerine gazap edilenlerin” Yahudiler, “hak yoldan sapanların” Hristiyanlar olduğunu,¹⁴⁹ Bakara sûresinin 238'inci ayetindeki “orta namazın” ikinci namazı olduğunu,¹⁵⁰ namazın nasıl kılınacağını,¹⁵¹ namaz vakitlerini,¹⁵² bir

¹⁴⁶ Ebu Dâvûd, *es-Sünen*, Salât, 349, (No: 1453).

¹⁴⁷ ez-Zuhurf 43/36-39.

¹⁴⁸ Mesela bk. el-Müslim, İman, 197.

¹⁴⁹ et-Tirmizî, Tefsir, 2, 5/204 (No: 4030).

¹⁵⁰ et-Tirmizî, Salât, 133, 5/217 (No: 181).

¹⁵¹ Buhârî, Ezan, 18 (No: 605).

¹⁵² Tirmizî, Salât, 1/279; Ebu Dâvûd, Salât, 2, I, 274; el-Müslim, Mesâcîd, 166, I, 425; Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 6/81.

kadın ile halası veya teyzesini bir nikâh altında toplanmasının haram olduğunu¹⁵³ bizler Hz. Peygamber'in hadislerinden öğrenmekteyiz.

Kur'an'ı anlama faaliyeti sahabe döneminde devam etmiş, sahabe, Kur'an-ı Kerim'i Kur'an, sünnet, içtihat ve akıl ile anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Sahabenin Kur'an'ı Kerim'i anlama derecesi aynı değildi. Çünkü Kur'an'ı anlamak için sadece Kur'an dilini bilmek yeterli olmamaktadır. Aklın iyi kullanılması ve Kur'an ilimlerine vakıf olunması da gerekmektedir.¹⁵⁴

Sahabe döneminde Kur'an-ı Kerim'in tamamı sıra ile tefsir edilmediği gibi detaya da inilmemiş, icmalî anlam ile yetinilmiş, ayrıca yapılan yorumlar tedvin edilmemiştir.¹⁵⁵

Tâbiîn döneminde Kur'an'ı anlama faaliyeti, Kur'an-ı Kerim'i Kur'an ve sünnetle tefsirin yanında sahabe görüşleri, içtihat ve akıl ile devam etmiştir. Birçok tabii, Mekke'de Abdullah b. Abbas (ö.43/463), Medine'de Übey b. Ka'b (ö. 19/640), Irak'ta Abdullah b. Mes'ud (ö.32/652)'a talebelik etmiştir.

Hem sahabî hem tabii döneminde bazı ayetler farklı anlaşılabilmiştir. Ayeti doğru anlamaya yönelik ve lafızdan o manayı çıkartmak mümkünse bu farklı anlamayı tabii görmek gerekir. Bazı ayetlerin, ayetlerdeki bazı cümlelerin, cümlelerdeki bazı kelimelerin farklı anlaşılmasının sebepleri vardır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür.

1. *Kur'an'ı anlamaya çalışanın bilgi birikimi ve anlama yeteneğinin derin olup olması.* Akıl akıldan üstündür, her bilen üzerinde bir bilen vardır.¹⁵⁶ Bir müfessirin göremediğini başka bir müfessir görebilir, bir âlimin anlayamadığını başka bir âlim anlayabilir. Çünkü insanların bilgi birikimi, anlama ve kavrama yetenekleri farklıdır.

2. *Kelimelerin anlam zenginliğine sahip olması.* Mesela Tevbe sûresinin 41'inci ayetinin *انفروا خِفَافًا وَثِقَالًا* "Gerek hafif, gerek ağır, olarak Allah yolunda sefere çıkın" anlamındaki cümlesi, geniş bir anlam zenginliğine sahiptir. Bu cümleye, "isteyerek veya istemeyerek", "yaya veya binitli", "genç veya ihtiyar", "sağlıklı veya hasta", "bekâr veya evli", "işsiz veya iş sahibi", "fakir veya zengin", "kolay veya zor gelsin" anlamları verilebilir.

3. *Bazı kelimelerin çok, zıt ve eş anlamlı olması, ayette hangi anlama geldiğinin farklı şekillerde belirlenmemesi.* Mesela "habîs", "tayyib"¹⁵⁷ ve "nikâh" kelimeleri çok anlamlı kelimelerdir. Nur sûresinin 3'üncü ayetinde geçen "nikâh" kelimesine "evlenme" veya "cinsel ilişki" anlamı verilmesine göre ayetin anlamı değişir. Mesela Abdullah b. Abbas (ö. 68/687) ayetteki "nikâh" kelimesinin "cinsel ilişki",¹⁵⁸ Dil âlimi Ebu İshak ez-Zeccâc (ö. 311/923) ise "evlenmek" anlamında olduğunu söylemiştir.¹⁵⁹ Bakara, sûresinin 228'inci ayetinde geçen *كُرُوْءٍ* "kuru" kelimesi, "temizlik" ve "hayız hali" anlamında zıt anlamlı bir sözcüktür. İmam Ebu Hanife (ö. 150/767), kelimenin "hayız hali" anlamını, İmam Şâfiî (ö. 204/820) "temizlik" anlamını esas almıştır.¹⁶⁰

¹⁵³ Ebu Dâvûd, Nikâh, 13, 2/553-554 (No: 2065).

¹⁵⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989) 1/72.

¹⁵⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 1/90.

¹⁵⁶ bk. Yusuf 12/76.

¹⁵⁷ bk. en-Nur 24/26.

¹⁵⁸ bk. Kurtubî, *el-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kur'an*, 12/167.

¹⁵⁹ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an* (by: yy., ts.), 4/29.

¹⁶⁰ bk. Kurtubî, *el-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kur'an*, 12/167.

4. Kelimelerin ayette hakikî anlamda mı mecazî anlamda mı, sözlük anlamında mı izafi anlamda mı kullanıldığının belirlenememesi. Mesela Bakara sûresinin 65'inci ayetindeki **فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ** "Biz onlara, Cumartesi günü balık avlama yasağını ihlal eden Yahudilere 'aşağılık maymunlar olun' dedik" cümlesinde geçen "maymun olmak",¹⁶¹ hakikî anlamda mı mecazî anlamda mı açık değildir. Her iki anlamı veren müfessirler olmuştur. Mesela sahabeden Abdullah b. Abbas (ö. 68/687) hakikî maymuna dönüştüklerini, tabiîn müfessirlerinden Mücahid b. Cebr (ö. 103/721) mecazî anlamda aşağılık kimseler haline getirildiklerini söylemiştir.¹⁶²

5. Kelimenin ve cümlelerin anlamının kapalı olması ve ne anlam ifade ettiğinin bilinmemesi. Mesela "Biz, "Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin ve cennet nimetlerinden istediğiniz gibi bolca yiyin fakat şu bitkinin meyvesine yaklaşmayın, yemeyin, yoksa bu sebeple zalimlerden olursunuz" demiştik."¹⁶³ ayetinde geçen **الشَّجَرَةَ** "ağaç" kelimesi ile hangi ağacın kastedildiği belirtilmemiştir. En'âm sûresinin 82'nci ayetinde geçen "zulüm" kelimesi için de aynı şey söz konusudur. "Ey insanlar! Allah, gökleri, yeri ve ikisi arasındaki varlıkları altı gün içinde yaratan, sonra Arş üzerine istiva edendir"¹⁶⁴ ayetindeki "Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yaratması" ve "Allah'ın arşı istiva etmesi" ifadelerinin anlamı açık değildir.

6. Zamirlerin mercii, işaret ettiği kişi ve olayların ve açıkça zikredilmeyen yüklemelerin öznelere belirlenmemesi. Mesela Fâtır sûresinin 10'nuncu ayetinin **إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ** cümlesinde geçen **يَرْفَعُهُ** fiilinin faili yani yüklem öznesi ve mefulü yani tümleci olan "o" anlamındaki "o" zamirinin merciiine göre ayetin anlamı değişmektedir.

7. Ayetin mensuh yani hükmünün kaldırılmış olup olmaması. "Mensuh", sonra inen bir ayet ile hükmü kaldırılmış olan demektir. Kur'an'ın önceki kitaplardaki hükümleri tamamen veya kısmen kaldırdığı konusunda ittifak olmasına karşılık Kur'an'da neshin bulunup bulunmadığı konusunda ittifak edilmemiş, Kur'an neshin bulunmadığını söyleyenlerin yanında kılıç ayeti olarak ifade edilen Bakara Sûresinin 191, Nisâ sûresinin 89 ve Tövbe Sûresinin 5'inci ayeti ile onlarca ayetin mensuh olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Hz. Nuh'un kavmine kanlı et dışında her canlının etinin helâl kılındığı ifade edilmişken¹⁶⁵ Hz. Musa'nın şeriatında bazı hayvan türlerinin haram sayılması,¹⁶⁶ Yahudilikte kişinin karısını boşaması mubah iken¹⁶⁷ Hristiyanlıkta kadının zina suçunu işlemesi dışında boşamanın haram kılınması¹⁶⁸ neshin İslâmiyet öncesi ilâhî dinlerdeki örneklerini teşkil eder.

Neshi kabul eden âlimlerin tamamı Kur'an'ın Kur'an'ı ve sünnetin sünneti neshedebileceğini kabul ederken Kur'an'ın sünneti veya sünnetin Kur'an'ı neshetmesinde görüş ayrılığına düşmüşlerdir. **İmam Şâfiî** (ö. 204/820) başta olmak üzere bazı âlimler bu

¹⁶¹ bk. el-A'râf 7/166.

¹⁶² bk. Taberî, Abdullah b. Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, (Mısır: yy., 1954) 2/175-176.

¹⁶³ el-Bakara 2/35.

¹⁶⁴ es-Secde 32/4.

¹⁶⁵ bk. Tekvîn 9/2-4.

¹⁶⁶ Levililer, 11; Tesniye, 14/3-8; krş. el-En'âm 6/146.

¹⁶⁷ bk. Tesniye, 24/1-3.

¹⁶⁸ bk. Matta, 5/31-32.

tür neshe karşı çıkarken çoğunluğu teşkil edenler, Kur'ân'ın sünneti neshetmesi yanında mütevâtir sünnetin de Kur'ân'ı neshedebileceğini söylemişlerdir. Kur'ân'ın sünneti neshetmesine kıblenin Mescid-i Aksa'dan Kâbe yönüne çevrilmesi¹⁶⁹ ve âşûrâ orucu tutmanın Ramazan orucu ile kaldırılması¹⁷⁰ örnek gösterilir. Aksi görüşü savunanlar ise bu iki örneği Kur'ân'ın Yahudiliğe ait hükümleri kaldırması kapsamında değerlendirmiştir.

Kur'ân'da neshin var olduğunu kabul edenler, görüşlerini desteklemek üzere aklı izahların yanında Nahl, 16/101; Ra'd, 13/39; Bakara, 2/106 ayetlerini delil göstermişlerdir. Kur'ân'da neshin bulunmadığını ilk defa ileri süren müfessir ve Mutezile kelamcısı **Ebu Müslim el-İsfehânî** (ö. 322/934), "Şüphesiz Kur'ân, kesinlikle çok değerli ve eşsiz bir kitaptır. Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemez" anlamındaki Fussilet sûresinin 42'nci ayetini delil almıştır.

İmam **Şâfiî** (ö. 204/820) ve müfessir **Taberî** (ö. 310/923) gibi âlimlerin öncülüğünde neshin tahsis, takyîd, mübhemi beyan, mücmeli tafsil gibi terimlerden farkı ortaya konulmaya ve nesih alanına girmeyen diğer nesih iddiaları ayıklanmaya başlandıktan sonra mensuh kabul edilen ayetlerin sayısı azalmıştır. Tefsir, hadis ve fıkıh âlimi **Süyûtî** (ö. 911/1505), kendi dönemine kadar yazılmış eserlerdeki bilgileri değerlendirip mensuh ayetlerin sayısını yirmi olarak tespit etmiş, Hindistanlı âlim **Şah Velîyyullah ed-Dihlevî** (ö. 1176/1762) bu ayetlerden sadece beşinin mensuh olduğunu belirtmiştir.¹⁷¹

Kur'ân'da hükmü daha sonra inen bir ayet ile kaldırıldığı bildirilen ayetler şunlardır:

- a) Ölüm öncesinde ana, baba ve yakın akrabaya vasiyet ile ilgili olan Bakara sûresinin 80'inci ayetinin hükmü, Nisâ sûresinin 7'nci ayeti ile,
- b) Savaş ile ilgili olan Enfal sûresinin 65'inci ayetinin hükmü aynı sûrenin 66'nci ayeti ile,
- c) Peygamber hariç dörtten fazla kadınla evlenilmesi ile ilgili Ahzâb sûresinin 50'nci ayetinin hükmü, aynı sûrenin 52'nci ayeti ile,
- ç) Peygamberle gizli bir şey konuşmak isteyen kimsenin önceden fukaraya sadaka vermesi ile ilgili Mücâdele sûresinin 12'nci ayetinin hükmü, aynı sûrenin 13'üncü ayeti,
- d) Peygamber hariç teheccüd namazı kılınması ile ilgili Müzzemmil sûresinin 1-3' ayetlerinin hükmü, aynı sûrenin 20'ncü ayeti ile,
- e) Zina edenin cezası ile ilgili, Nisâ sûresinin 15 ve 16'nci ayetlerinin hükmü, Nûr sûresinin ikinci ayeti ile kaldırılmıştır.

8. *Bazı ayetlerde nüzul sebeplerinin farklı olması.* Mesela tefsir kitaplarında Nur sûresinin 3'üncü ayeti ve Haşr sûresinin 9'uncu ayeti için birden çok nüzul sebebi zikredilmiştir.

9. *Bazı kelime, ifade ve cümlelerin kinaye olarak kullanılması.* Mesela Nisâ sûresinin 43'üncü ayetindeki لَمَسْنُكُمْ النِّسَاءَ "eğer kadınlara dokunursanız" cümlesi, cinsel ilişkiden kinayedir. Kinaye, bir düşünceyi ve olayı kapalı olarak anlatmaktır. Mesela cömert için "eli açık", sır tutan kimse için "ağzı sıkı", kıt anlayışlı kimse için "kalın kafalı" demek kinayedir. Kur'ân'da bu şekilde kinaye kullanılmıştır.

¹⁶⁹ Bakara 2/144; Buhârî, Tefsîr, 2/12, 14; Müslim, Mesâcid, 11-15.

¹⁷⁰ Bakara 2/185; el-Buhârî, Savm, 69, "Tefsîr", 2/24; Müslim, Sıyâm, 125.

¹⁷¹ Abdurrahman Çetin, "Nesh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 32/579-581.

10. Ayetlerin muhkem ve müteşabih olması. Âl-i İmrân sûresinin 7'nci ayetinde bazı ayetlerin muhkem, bazı ayetlerin müteşabih olduğu açıkça bildirilmektedir. Ayetin anlamı şöyledir: "Ey Peygamberim! Sana Kur'ân'ı indiren Allah'tır. Kur'ân'ın bir kısmı, muhkem, anlamı açık ayetlerdir. Muhkem ayetler, Kur'ân'ın esası ve aslını oluşturur. Diğer ayetleri de müteşabihtir, anlamı açık değildir. Kalplerinde sapma ve eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve arzularına göre yorumlamak için Kur'ân'ın müteşabih ayetleri ile meşgul olurlar. Hâlbuki Kur'ân'ın yorumunu ancak Allah bilir. Derinlemesine bilgi sahibi olanlar, "Biz Kur'ân'a iman ettik, muhkem ve müteşabih ayetlerin hepsi, Rabbimiz katından gelmiştir" derler. Ancak akıllı ve sağduyulu kimseler, ayetleri düşünüp anlayabilirler."

Sözlükte sağlam, dayanıklı ve bozulmaz hâle getirilmiş, özenle yapılmış anlamına gelen "*muhkem*" kelimesi, Kur'ân dilinde manası kolaylıkla anlaşılabilir, haricî bir yoruma ihtiyaç göstermeyen, ne anlama geldiği, ne anlatmak istediği ilk bakışta anlaşılabilir, manası açık ve net olan, niteliği ve içeriği, açıklığı ve seçikliği belli olan, anlamı ve delaleti izaha ihtiyaç duyulmayacak kadar açık olan¹⁷² Kur'ân'ın sarıh lafızlarına ve ayetlerine verilen biri isimdir. Bazı ayetler, siyak ve sibakından, bazıları Kur'ân bütünlüğü içerisinde açıkça anlaşılır. Mesela En'âm sûresinin 151'inci ve İsrâ sûresinin 23'üncü ayetleri muhkemdir, ne dediği açıktır. Kur'ân'ın temel konuları, çeşitli yönleriyle tekrar tekrar açıklanmıştır.¹⁷³

Sözlükte keyfiyet bakımından ayırt edilemeyecek derecede birbirine benzeyen anlamına gelen "*müteşabih*" kelimesi, Kur'ân dilinde manası kolaylıkla anlaşılmayan, birçok manaya ihtimali olup bunlardan birini tayin edebilmek için haricî bir delile ihtiyaç duyulan, ne anlama geldiği, ne anlatmak istediği ilk bakışta anlaşılmayan, manası açık ve net olmayan, niteliği, seçikliği belli olsa da içeriği ve açıklığı belli olmayan, manası akılla kavranamayan lafızlara ve ayetlere denir.

"*Müteşabih*", hakikatini ve mahiyetini insanların bilmesinin mümkün olmadığı ayetler ve konulardır. Mesela Allah'ın zâtı, Allah'ın sıfatlarının hakikati, ahiret hayatı ile ilgili haber verilenlerin gerçek mahiyetleri, huruf-u mukatta'alar, ancak ortaya çıktığı zaman bilinebilecek olan Deccal, Yecüc Mecuc, Dabbetü'l-Arz, Sûr ve kıyametin kopması, Şaban ayında değil de Ramazan ayında oruç tutulması ve namazların sayısı ve benzeri konular ve bu konuları dile getirilen ayetler müteşabihtir.

Anlamına vakıf olunup olunamaması bakımından müteşabih ayetler, üç kısımır:

a) Ancak Allah'ın bilebileceği müteşabih. Mesela kıyametin ne zaman kopacağını¹⁷⁴ ve ruhun¹⁷⁵ mahiyetini ancak Allah bilir.

b) Garip kelimeler gibi anlamı ancak bir araştırma ve inceleme sonucunda bilinebilen müteşabih.

c) İlimde derinleşenlerin bilebileceği müteşabih.

¹⁷² bk. en-Nur 24/1.

¹⁷³ bk. el-A'râf 7/58; el-İsrâ 17/41; Tâhâ 20/113.

¹⁷⁴ bk. el-A'râf 7/187.

¹⁷⁵ bk. el-İsrâ 17/85.

Müteşabih ayetleri te'vil etmeyen selef âlimleri ayetteki Âl-i İmrân sûresinin 7'nci ayetindeki *وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ* cümlesini müstakil bir cümle kabul edip "Kur'an'ın te'vilini ancak Allah bilir" demişler, müteşabih ayetleri yorumlamamışlardır. Sonraki âlimler *وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ* "Kur'an'ın te'vilini sadece Allah ve derinlemesine bilgi sahibi olanlar bilir" şeklinde bir anlam vererek ayette yer alan *وَالرَّاسِخُونَ* kelimesini *يَعْلَمُ* fiiline ikinci fâil kılarak ayeti yorumlamışlardır. Ayrıca Kur'an'da hangi ayetler müteşabih hangi ayetler muhkemdir, Kur'an'da bildirilmemiştir. Muhkem ayetler tefsir edilir, müteşabih ayetler te'vil edilir. Muhkem ayetlerin manaya delaleti açıktır, müteşabih ayetlerin manaya delaleti az veya çok kapalıdır. Bu sebeple kapalı manayı açarken farklı anlaşılabilir. Mesela "Allah'ın bir çocuk edinmesi söz konusu değildir"¹⁷⁶ ayeti muhkem, "Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve O'ndan bir ruhtur"¹⁷⁷ ayeti müteşabihtir.

Müteşabih, sözde veya anlamda veya hem sözde hem anlamda olur:

a) *Müteşâbih lafızda olur*. Bu, ya tek kelimedede veya cümlede olur. Kelimenin müteşabih olması, kelimenin ilk anda anlaşılmasının zor olmasından veya kelimenin çok anlamlı olmasındandır. Cümlelerin müteşâbih olması ise, sözün muhtasar olmasından veya sözün dizilişinden kaynaklanır.

b) *Müteşâbih manada olur*: Allah'ın eli, yüzü ve gözü gibi sıfatların¹⁷⁸ ve "elif lam mim" gibi kesik harflerin anlamlarının kapalı olması gibi.

c) *Müteşâbih hem lafızda hem manada olur*: "Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"¹⁷⁹ ayetinde olduğu gibi emrin genel veya özel olup olmayışı veya "evlenin"¹⁸⁰ ayetinde olduğu gibi emrin vücup veya nedb ifade edip etmemesi gibi.

Ayetlerinin güzel, belîğ, doğru, adil, veciz ve muciz olması bakımından Kur'an'ın tamamı müteşabihtir.¹⁸¹

Sahabeden **Abdullah b. Abbas** (ö. 67/687), tabiîn müfessirlerinden İkrime b. Abdullah el-Berberî (ö. 105/723) ve **Katâde b. Diâme'**ye (ö. 117/735) göre ayetlerin, iman edilip amel edilenleri "muhkem", sadece iman edilen ancak amel edilme imkânı olmayanları ise "müteşabihtir."¹⁸² Bu görüş, "İlimde derinleşenler", "O'na iman ettik, muhkem ve müteşabih ayetlerin hepsi Rabbimiz katındandır, derler" cümlesi ile uyuşmaktadır. Peygamberimiz (s.a.s) de müteşabih ayetlere tabi olanlara uymaktan sakınılmasını emretmiştir.¹⁸³ İlimde derinleşenlerin de müteşabih ayetlerin te'vilini bilebileceğini söyleyenler olmuşsa da İslam bilginlerinin çoğunluğu, bu ayete dayanarak müteşabih ayetleri ancak Allah'ın bilebileceğinde ittifak etmişlerdir.

Muhkem ayetlere hem iman edilir hem hükümleri ile amel edilir. Müteşabih ayetlere ise sadece iman edilir. Şu hadisler, bunun delilidir:

إِنَّ الْقُرْآنَ لَمْ يَنْزَلْ يُكْذِبْ بَعْضُهُ بَعْضًا بَلْ يُصَدِّقُ بَعْضُهُ بَعْضًا فَمَا عَرَفْتُمْ مِنْهُ فَاعْمَلُوا بِهِ وَمَا جَهِلْتُمْ مِنْهُ فَرُدُّوهُ إِلَىٰ عَالِمِهِ

¹⁷⁶ Meryem19/35.

¹⁷⁷ En-Nisâ 4/171.

¹⁷⁸ bk. el-Fetih 48/10; el-Kasas 28/88; Tâhâ 20/39.

¹⁷⁹ Tevbe 9/5.

¹⁸⁰ Nisâ 4/3.

¹⁸¹ bk. Zümer 39/23.

¹⁸² bk. Abdurrahman Celâleddiîn es-Süyutî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987), 1/640.

¹⁸³ bk. Müslim, İlim, 1.

“Şüphesiz Kur’ân, bir kısmı bir kısmını tekzip etsin diye indirilmemiştir! Aksine bir kısmı bir kısmını tasdik eder. Kur’ân’dan bildiğiniz ile amel edin. Bilmediğinizi bilene havale edin.”¹⁸⁴

“Şüphesiz Kur’ân, bir kısmı bir kısmını tekzip etsin diye indirilmemiştir! Eğer Kur’ân size müteşabih olursa ona iman edin.”¹⁸⁵

11. Bazı kelimelerin sözlük anlamı ile Kur’ân’da kullanılan anlamının farklı olması. Mesela "küfr" kelimesinin sözlük anlamı örtmek, gizlemek,¹⁸⁶ birinin yaptığı iyiliğe veya verdiği nimete karşı kadir bilmeyip nankörlük etmek¹⁸⁷ iken Kur’ân’da basit bir nankörlük anlamında değil, Allah'a, O'nun nimetlerine karşı nankörlük emek, Allah'ı, ayetlerini ve elçilerini inkâr etmek, iman etmemek anlamında kullanılmıştır.¹⁸⁸

12. Emir ve nehiylerin bağlayıcı olup olmaması. Bir karine bulunması halinde emir; nedb, ibaha, irşat ve tehdit gibi farz dışında bir anlama delalet edebilir. Mesela وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا “Tartıyı adaletle dosdoğru yapın”¹⁸⁹ ayetindeki emir zorunluluk ifade eder. “İhramdan çıktığınızda avlanın”¹⁹⁰ ayetindeki emir ise ibaha ifade eder. Çünkü hac veya umre için ihrama giren kimsenin kara avı yasaklanmaktadır. Ayette ihramdan çıkınca bu yasağın sona erdiği bildirilmektedir.

Bağlayıcılık açısından nehiy kipi genel olarak bir fiilin haram ve yasak olduğuna delalet eder, bağlayıcıdır yani yasağa uyulması gerekir. Mesela وَلَا تُحْسِرُوا الْمِيزَانَ “Terazide eksiklik yapmayın”¹⁹¹ ve وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْنَى “Zinaya yaklaşmayın”¹⁹² anlamındaki ayetlerde nehiy, bağlayıcıdır. Bir karine bulunması halinde nehiy; kerahet, irşat, sonuç bildirme, küçümseme ve ümitsizlik belirtme gibi haramın dışında bir anlama delalet edebilir. Mesela “Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın”¹⁹³ anlamındaki ayette nehiy, irşat içindir. Çünkü ayette soru sormak mutlak olarak değil, soru cevaplanınca eğer üzüntü meydana getirecekse soru sorulması yasaklanmaktadır. Soru soran kişi aldığı cevap ile üzmeyecekse soru sorulabilir.

13. Bir konunun farklı yerlerde farklı bir şekilde geçmesi. Mesela canları alma, اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ “Allah, insanların canlarını ölüm vakti geldiği zaman alır”¹⁹⁴ anlamındaki ayette olduğu gibi Allah’a, فَلَنْ يَتَوَفَّىٰكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ “Ey Peygamberim! De ki: Ey insanlar! Size görevlendirilen ölüm meleği, sizin canınızı alır”¹⁹⁵ anlamındaki ayette olduğu gibi ölüm meleklerine isnat edilmiştir.¹⁹⁶

¹⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (Çağrı Yayınları, İstanbul: 1981) 11/305 (No: 6702).

¹⁸⁵ Taberanî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Evsat*. (Tahkik, Muhammed Takhân, Mektebetü'l-Meârif, Riyad: 1995) 1/165 (No: 515).

¹⁸⁶ bk. el-Hadîd 57/20.

¹⁸⁷ bk. el-Bakara 2/152.

¹⁸⁸ bk. el-Bakara 2/6, 89.

¹⁸⁹ er-Rahman 55/9.

¹⁹⁰ el-Mâide 5/2.

¹⁹¹ er-Rahman 55/9.

¹⁹² el-İsrâ 17/32.

¹⁹³ el-Mâide 5/101.

¹⁹⁴ ez-Zümer 39/42.

¹⁹⁵ es-Secde 32/11.

¹⁹⁶ bk. en-Nisâ 4/97; el-En'âm, 6/61; en-Nahl 16/28; Muhammed 47/27.

Ölüm melekleri, hiçbir canlının canını kendiliklerinden değil, Allah'ın emri ile aldıkları için, ölüm meleklerinin aldığı canları da Allah almış olur.

“Biz kâfirleri kıyamet günü yüzüstü, görme, konuşma ve işitme engelliler olarak diriltip mahşer yerinde toplarız”¹⁹⁷ anlamındaki ayette olduğu gibi kâfirlerin ahirette *kör, sağır* ve *dilsiz* olacakları¹⁹⁸ bildirilmektedir. Öte yandan ahirette kâfirlerin;

“Kâfirler ve isyankârlar, kıyamet günü cehennem ateşini görünce”¹⁹⁹ ayetinde *görecekları*,

“Allah, şöyle buyurur: Ey kâfirler! Ayetlerim/Kur'ân size okunuyordu, siz onları yalanlıyordunuz, değil mi? Kâfirler şöyle cevap verirler: Ey Rabbimiz! Nefsanî arzularımız bize galip geldi, biz azgınlığımıza yenik düştük ve biz sapık bir toplum idik”²⁰⁰ ayetinde *konuşacakları*,

“Cehenneme herhangi bir kâfir topluluğu atıldıkça cehennem bekçileri onlara, “Size dünyada iken sizi Allah'ın azabından uyaran bir peygamber gelmedi mi” diye sorarlar. Kâfirler şöyle derler: Evet, bize uyarıcı bir peygamber geldi, fakat biz onu yalanladık ve Allah, hiçbir şey indirmede, siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz dedik”²⁰¹ ayetinde *duyacakları* bildirilmektedir.

Ayetlerde geçen görememe, konuşamama ve duyamamanın gerçek anlamda mı yoksa mecazî anlamda mı olduğu açık değildir. Bu sebeple yorumunda ihtilaf edilmiştir. Hem hakikî hem mecazî anlamı veren müfessirler olmuştur.²⁰²

“Umy” yani görme engelli, “bükm” yani konuşma engelli ve “summ” yani işitme engelli kelimeleri Kur'ân'da hem hakikî anlamda hem mecazî yani gerçeği görememe, konuşamama ve duyamama anlamında kullanılmıştır. Acaba âhirette hangi anlamda söz konusu olacaktır? Konu ile ilgili yukarıda zikrettiğimiz ayetlerden âhirette kâfirlerin göreceği, duyacağı ve konuşacağı bildirilmektedir.²⁰³ Kur'ân'da çelişki bulunmadığına göre bu iki grup ayetin nasıl anlaşılacağı konusunda ihtilaf edilmiş ve iki şekilde açıklanmıştır: Biri kâfirler görme, işitme ve konuşma engelli olarak diriltirler sonra görme, işitme ve konuşma yetenekleri kendilerine iade edilir veya cehenneme girince görme, işitme ve konuşma engelli olurlar.²⁰⁴ Diğeri görme, işitme ve konuşma engelliliği mecazî anlamdadır. Kâfirler kendilerini sevindirecek şeyleri göremez, duyamaz ve kendilerini ibra edecek delil ile konuşamazlar. Birçok müfessir bu yorumu tercih etmiştir.²⁰⁵

14. Kelimelerin farklı okunması. Mesela Fâtiha sûresinin 4'üncü ayetinde geçen مَالِكِ kelimesi, مَالِكِ şeklinde de okunmuştur. Birinci okunuşa göre kelime “sahip”, ikinci okunuşa göre “hükümdar, iktidar sahibi” anlamındadır. Aynı şekilde A'râf sûresinin 40'ncü ayetinde geçen الْجَمَلُ kelimesi الْجَمَلُ şeklinde de okunmuştur.²⁰⁶ Birinci okunuşa göre kelime “deve”, ikinci okunuşa göre “kalın halat” anlamındadır.

¹⁹⁷ el-İsrâ 17/97.

¹⁹⁸ bk. Tâhâ 20/124-127.

¹⁹⁹ el-Kehf 18/53.

²⁰⁰ el-Mü'minûn 23/105-106.

²⁰¹ el-Mülk 67/8-9.

²⁰² Mesela bk. Taberî, *Câmi'u'l-Beyan*, IX, 16/225; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/259.

²⁰³ bk. Furkan 25/11-14.

²⁰⁴ bk. Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/333.

²⁰⁵ bk. Taberî, *Câmi'u'l-Beyan*, 9, 16/229; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/333; 12/154.

²⁰⁶ Bu kiraat, şazdır.

15. Edatların (harf-i cerlerin) işlevlerinin farklı olması. Harf-i cerler fiil ve cümlelerin anlamına etki ederler. Mesela “min” harf-i cerri “beyaniyye”, bazıyye”, ibtidaiyye”, “zaide” ve “sebibiyye” olabilir. Âl-i İmrân sûresinin 104’üncü ayetindeki *وَأَنْتُمْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ* cümlesinde geçen “min harf-i cerinin “beyaniyye” veya bazıyye” olmasına göre ayetin anlamı değişir. “Min harf-i cerri beyaniyye ise ayetin anlamı “Ey müminler! Siz insanları hayra çağıran, marufu, İslam'a ve akl-ı selime uygun olan iyi şeyleri emreden ve münkeri, İslam'a ve akl-ı selime aykırı olan kötü şeyleri men eden bir toplum olun” şeklinde olur. Bazıyye ise ayetin anlamı “Ey müminler! İçinizden insanları hayra çağıran, marufu, İslam'a ve akl-ı selime uygun olan iyi şeyleri emreden ve münkeri, İslam'a ve akl-ı selime aykırı olan kötü şeyleri men eden bir topluluk bulunsun” şeklinde olur.

16. Bazı kelimelerin hangi anlamda kullanıldığının açık olmaması. Mesela Sâffât sûresinin *وَمَا تَعْمَلُونَ ۚ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ* 96. ayetinin *مَا تَعْمَلُونَ* cümlesindeki “ما” (a) ism-i mevsul olabilir. Bu takdirde ayetin anlamı, “yaptığınız şeyler” şeklinde olur. (b) “ما” soru edatı olabilir. Bu takdirde anlamı, “siz ne yapıyorsunuz” şeklinde olur. (c) “ما” olumsuzluk edatı olabilir. Bu takdirde anlamı, “Sizi Allah yarattı. Siz yaratmıyorsunuz fakat Allah yaratıyor” şeklinde olur. (ç) “ما” mastar edatı olabilir. Bu takdirde anlamı, *وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَعَمَلَكُمْ* “Allah sizi ve amelinizi yarattı” şeklinde olur.²⁰⁷ Hadis âlimi Nâsırüddîn Elbânî (1914-1999)’nin sahih dediği bir hadis, bu anlamı tekit etmektedir: *إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَالِقُ كُلِّ صَانِعٍ وَصَنَعَتِهِ* “Şüphesiz yüce Allah, her sanatkârı ve sanatını yaratandır.”²⁰⁸

Sonuç

İnsanların yaratılış gayesi yüce Allah’a kulluk etmektir.²⁰⁹ Yüce Allah, insanların kulluk görevlerinde rehberlik etmek için ilk insandan itibaren peygamberler görevlendirmiş ve peygamberlere de kitaplar vermiştir.²¹⁰ Son olarak²¹¹ bütün insanlara²¹² Hz. Muhammed (s.a.s)’i peygamber olarak göndermiş ve kendisine Kur’ân’ı indirmiştir.²¹³ Kur’ân bütün insanların rehberidir.²¹⁴ Kur’ân’ın rehberliğinden faydalanabilmek için onu okumak, anlamak, emir ve yasaklarına ilke ve hükümlerine uymak gerekir. Kur’ân’ı şüphesiz en iyi bilen ve anlayan Hz. Muhammed (s.a.s)’dir. Çünkü Kur’ân’ı Hz. Peygamberin hafızasına yerleştiren yüce Allah olduğu gibi onu öğreten ve beyan eden de yüce Allah’tır.²¹⁵ Hz. Peygamber (s.a.s), Kur’ân’ı sahabeye tebliğ ve tebyin etmiştir.²¹⁶ Sahabe döneminden günümüze kadar Kur’ân’ı anlama ve anlatma faaliyetleri devam ede gelmiştir. Tarihi süreçte Kur’ân’ı yüce Allah’ın ve Hz. Peygamberin istediği gibi anlamaya çalışanların yanında, anlamayanlar, anlamak istemeyenler, Kur’ân’ı Peygamber sözü gibi anlayanlar, bir kısım ahkâmının zamanla değişmesi gerektiğini ve bir kısım hükümlerinin tarihsel olduğunu söyleyenler, Kur’ân’ı kendi ideolojilerine göre veya lafızlardan kopuk

²⁰⁷ bk. Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 37/96.

²⁰⁸ Ebû Bekir Ahmed b. Amr İbn Ebî Âsım eş-Şeybânî, *el-Âhâd ve’l-Meşânî*, thk. Muhammed Nasıruddîn Elbanî (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, ts.), Sünnet, 78, 1/159 (No: 357).

²⁰⁹ bk. ez-Zâriyât 51/56.

²¹⁰ bk. el-Hadîd 57/25; İbrahim 14/4; el-Fâtır 35/24.

²¹¹ bk. el-Ahzâb 33/40.

²¹² bk. en-Nisâ 4/79; el-Fetih 48/29.

²¹³ bk. Tâhâ 20/1-3.

²¹⁴ bk. el-Bakara 2/185.

²¹⁵ bk. el-Kiyâme 75/16-19.

²¹⁶ bk. en-Nahl 16/44.

delilsiz yorumlayanlar da olmuştur. Bu tür yaklaşımlar ve yorumlar, Kur'an'ın Allah sözü olduğu gerçeği ile bağdaşmaz. Kur'an'ı Allah kelamı olarak kabul edip, lafız-mana ve Kur'an-Sünnet bütünlüğü içerisinde anlamak gerekir. Böyle bir yaklaşım içerisinde, çok anlamlı kelimeler, müphem cümleler, hakikat-mecaz ve benzeri makul sebeplerle Kur'an'ın farklı anlaşılması ve ayetlerden farklı hükümler çıkarılması tabii bir durumdur. Bu yaklaşım günümüze kadar var ola gelmiştir, bundan sonra da devam edecektir. Önemli olan, iyi niyetle, bilgi ve delile dayalı olarak ilahî kelamı anlamaya çalışmaktır. Kur'an'ı Allah sözü olarak kabul etmek, okumak, okunan Kur'an dinlemek, anlamak, emir ve yasaklarına uymak, ilke ve hükümlerini uygulamak ve Kur'an'ı insanlara anlatmak ve öğretmek her Müslüman'ın görevidir.

Kaynakça

- Açıkgöç, Alparslan. "Fazlurrahman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/28-286. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Arsel, İlhan. *Kur'an'ın Eleştirisi*. İstanbul: Kaynak Yayınları, ts.
- Arslan, Ahmet. *İlk Çağ Felsefe Tarihi Aristoteles*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Arthur, Pellegrin. *L'İslam dans le Monde*. Paris: yy. 1950.
- Aydın, Cemal. "Roger Garaudy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/463-466. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- Beydâvî, Abdullah b. Ömer. *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl (Mecmûatün mine't-Tefâsîr içinde)*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Birişik, Abdülhamit. *Hind Alt Kitası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*. İstanbul: yy., 2001.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Çetin, Bülent. *Türkiye Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarına Kaynak Olarak Fikir Hareketleri Dergisi (1933-1840)*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Demir, Fahri. *İslam Dini Açısından Din-Devlet İlişki*. Ankara: Kürsü Yayıncılık, 1999.
- Demir, Ahmet İshak. *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam'a Bakışı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an ve Yorum*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.
- Alfred Guillaume. *Der Kommentar und Konkordanz*. Stuttgart: yy., 1971.
- Rudi Paret. *Der Koran*. Stuttgart: Übersetzung, 1966.
- Ebu Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'âs. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhiddîn Abdü'l-Hamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-Arabiyye, ts.

- Ebu Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'âs. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhiddîn Abdü'l-Hamîd. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Ebu Zeyd. *el-Hitab ed-Dinî*. Beyrut: yy., 1992.
- Eren, Şadi. *Tartışılan Ayetler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.
- Fazlurrahmân. *Kur'ân'ın Ana Konuları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999.
- Fazlurrahmân. *Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu*. çev. Salih Akdemir. Ankara: yy., 1995.
- Garaudy, Roger. *20. Yüzyılın Biyografisi*. çev. Ahmet Zeki Ünal. Ankara: yy., 1989.
- Garaudy, Roger. *İslam ve İnsanlığın Geleceği, İslam'ın Vaat Ettikleri*. çev. Salih Akdemir. İstanbul: yy., 1995.
- Hatipoğlu, Mehmet Said. "Din-Şeriat Farkı Üzerine". *İslâmiyat Dergisi*. Ankara: yy., 1998.
- Hatipoğlu, Mehmet Said. "İslam'ın Aktüel Değeri Üzerine". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 1, 7-24.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekir Ahmed b. Amr eşŞeybânî. el-Âhâd ve'l-Mesânî. thk. Muhammed Nasıruddîn Elbanî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamî, ts.**
- Jean Paul. Roux, *L'İslam au Proche Orient*. Paris: yy., 1960.
- Karaçam, İsmail. *Sonsuz Mucize Kur'ân, İlmi ve Edebi Sırları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Kotan, Şevket. *Kur'ân ve Tarihselcilik*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2001.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân*. Kâhire: yy., 1935.
- Kutluer, İlhan. "Alfred Guillame", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/175-177. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- Müslim b. el-Haccâc, Ebû'l-Huseyin el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahih*. Thk. Muhammed Fuâd el-Bakî. Beyrut: Dâru İhyâü'l-küttibi'l-Arabiyyi, tarihsiz.
- Öz, Mustafa. "Ahmed Han Seyyid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/73-75. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Özsoy, Ömer. *Değişim Sürecinde İslam*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 1977.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'ân'daki İslam*. İstanbul: Yeniboyut Yayınları, 2001.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'ân'da Cihad, İslâm Kaynaklarında, Geleneğinde ve Günümüzde Cihad*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016.
- Polat, Fethi Ahmet. "Modern ve Postmodern Düşüncede Kur'ân'a Yaklaşımlar: Arkoun, Hanefî ve Ebu Zeyd Örneği". *Ma'rife Dergisi* 1/2.
- Rudi Paret. *Kur'ân Üzerine Makaleler*. çev. Ömer Özsoy. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995.
- Süyutî, Abdurrahman Celaleddîn. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987.

- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-Evsat*. Thk. Muhammed Tahhân. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1995
- Taberî, Abdullah b. Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Mısır: yy., 1954.
- Thomas, Michel. *Hristiyan Tanrı Bilimlerine Giriş*. İstanbul: Orhan Basımevi, 1992.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1975.
- Yaşar, Hüseyin. *Hristiyan Dünyasında Kur'ân Karşıtı Söylemin Tarihsel Kökleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Zalmezzem, Mehmet. *Kur'ân'a Materyalist Yaklaşımlar, İlhan Arsel Örneği*. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî. *Me'âni'l-Kur'ân*. by.: yy., ts.
- Zeyveli, Hikmet. "Kur'ân Kıssaları". *İkinci Kur'ân Sempozyumu*. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1996.